

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3961>

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ARNAVUTLUK'TA 1847 TOSKALIK İSYANI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN MÜDAHALESİ *1847 TOSKERIA REBELLION AND INTERVENTION OF THE OTTOMAN EMPIRE ACCORDING TO OTTOMAN ARCHIVE DOCUMENTS*

Mustafa DURDU*

Öz

Arnavutluk, Osmanlı yönetiminden önce feodal beyler ve senyörler tarafından idare edilen bir coğrafyadır. Bölge Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra, Rumeli eyaletine bağlanmıştır. Zamanla Arnavutluk bölgesinde çeşitli sancaklar kurulmuş ve doğrudan yönetim başlamıştır. XVIII. asırdan itibaren merkezi otoritenin zayıflamaya başlamasıyla birlikte yerel güç odakları kendi hakimiyet alanlarında resmî devlete bağlı olsa da fiiliyatta özerk olan yapılar kurmuşlardır. Sultan II. Mahmud döneminin sonlarına doğru Arnavutluk'ta başına buyruk hareket eden ve devlete karşı gelen paşalar ve derebeyleri ortadan kaldırılarak merkezi otorite tesis edilmiştir. Fakat Tanzimat'ın getirdiği askerî, malî ve mülkî düzenlemeler, Osmanlı ülkesinin diğer bölgelerinde olduğu gibi Arnavutluk'ta da rahatsızlıklar oluşturmuş ve bazı isyanlara sebebiyet vermiştir. 1843 ve 1844 yıllarında da bu tür lokal isyanlar ve diğer eşkiyalık hareketleri bölgenin asayişini sarsmıştır. Yeni vergi modelinin hayata geçirilmesi ve ardından kuraya dayalı zorunlu askerlik sisteminin yürürlüğe girmesiyle birlikte 1847 yılında Toskalık olarak bilinen Güney Arnavutluk'ta geniş katılımlı bir ayaklanma başgöstermiştir. Yeni düzenlemelerden rahatsız olan köylüler ve dağlıların başlattığı ve çıkarları zedelenen eski Arnavut derebeyleri ve reislerinin bazen açıktan, çoğu zaman el altından desteklediği bu isyan, devleti yaklaşık bir yıl uğraştırmıştır. İsyanın liderleri arasında eski bir tımarlı sipahi olan Göleka adı öne çıkmıştır. İsyan bastırıldıktan sonra yeni düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Bu makalede 1847 Toskalık isyanının sebepleri, devletin aldığı tedbirler ve isyanın bastırılmasında uygulanan yöntemler, Osmanlı arşiv belgeleri ışığında incelenerek bir sonuca ulaşılacaktır. Makalede arşiv belgeleri dışında araştırma türü kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Toskalık, Göleka, Tanzimat, İsyan.

Abstract

Albania is a geography ruled by feudal lords and senators before the Ottoman rule. After the region was conquered by the Ottomans, it was connected to Rumeli province. Over time, various sanjaks were established in the Albanian region and direct administration started. As the central authority began to weaken from the eighteenth century onwards, local powers of power have established structures that are autonomous in practice, even though they are officially linked to the state in their territory. Towards the end of the second Mahmud era, the central authority was established by eliminating the pashas and lords that acted in Albania and opposed the state. However, the military, financial and property arrangements brought by Tanzimat caused discomfort in Albania and caused some rebellions, as in other parts of the Osmian country. In 1843 and 1844, such local revolts and other bandit movements shook the public order of the region. With the inurement of the new tax model and the enforcement of the compulsory military service based on the casting lots (kura), a revolt with a wide participation took place in South Albania, known as Toskeria in 1847. This rebellion, which was initiated by the villagers and the highlanders who were disturbed by the new regulations and the former Albanian overlords and chiefs, whose interests were damaged, sometimes openly and often underhand, carried the state for about a year. Among the leaders of the rebellion, the name of Gjoleka, an ancient timar holder, came to the fore. After the revolt was suppressed, new regulations came into force. In this article, the results of the 1847 Toskeria rebellion, the measures taken by the state and the methods used in suppression of the rebellion will be examined in the light of Ottoman archival documents. In the article, besides archival documents, research type books and articles were also used.

Keywords: Albania, Toskeria, Gjoleka, Tanzimat, Rebellion.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mustafadurdu@kmu.edu.tr

GİRİŞ

Tarihte Arnavutlar ve Arnavutluk Ülkesi

Arnavutların menşei meselesi tartışmalıdır. Kesin olan bilgi, onların Hint-Avrupa dil grubunu konuşan halklarla akraba olduklarıdır. Arnavutların, Roma İmparatorluğu döneminde İllirya olarak bilinen bölgede yaşayan ve İlliryalılar olarak tabir edilen kabilelere dayandıkları kabul edilmektedir. Arnavut adı ise farklı uluslar tarafından farklı şekillerde telâffuz edilmiş veya komşu ülkeler bu halka birbirinden kısmen farklı isimler vermişlerdir. İlliryalılardan bahseden Latince eserler, onlar için "Arbanesses" ya da "Albanesses" tanımlamalarını kullanırken Slavlar "Arbanaci", Yunanlılar ise "Albanoi" veya "Arbanitai" adlarını vermişlerdir (Bilge, 1991, 384). Dikkat edildiğince görüleceği üzere bu adlandırmalar en azından morfolojik olarak birbirine benzemekte, hatta aynı kökten gelme izlenimi vermektedir. Bununla birlikte Arnavut halkı kendilerini tanımlarken "Shqiptar" kelimesini kullanmaktadırlar. Bugün Arnavutluk Cumhuriyeti'nin Arnavutça resmî adı "Republikës së Shqipërisë"dir (<http://president.al/28/10/2019>). Şurası da bir gerçektir ki 12. asırdan itibaren kullanılmaya başlayan Arvanid ya da Arnavud adı, tam olarak bir ırkın adı olmaktan çok dinî ve siyasî bir örgütlenmeyi ifade eden ve daha çok Katolik kabileler için kullanılan bir isimlendirmedir (Bozbor, 2017, 259). Osmanlılar bölgeyi fetihleri esnasında karşılaştıkları bu ulus için kullanılan Arvanid ismini devam ettirmişler, daha sonraki dönemlerde ise Türkçe'nin ses yapısına uygun olarak Arnavud kelimesini tercih etmişlerdir. Bu isim, zamanla bölgede yaşayan bütün kabilelere de teşmil edilmiştir. Bu adlandırmanın de, yukarıda belirtilen tanımlamalardan geldiği belirgindir.

Arnavutlar tarih boyunca birçok kültürle karşılaşmışlar, hatta komşu ulusların istilalarına maruz kalmışlarsa da kendi kimliklerini ve dillerini korumayı başarmışlardır. Üstelik ülkelerine tahakküm amacıyla gelen toplumlar, zamanla Arnavutlar içinde erimişlerdir. Meselâ Arnavutluk tarihinde meşhur bir feodal aile olan Dukakinler aslen Normandiyalı olup zamanla Arnavutlaşmıştır (Uzunçarşılı, 2019, 206). Aynı şekilde Tepedelenli Ali Paşa'nın büyük atası olan Derviş Nazif 17. asırda Kütahya'dan gelerek Arnavutluk'taki Beçişni karyesine yerleşmiş olan bir Türk'tür (Feyzioğlu, 2018, 7). Arnavutluk coğrafyasının bölgeye gelen farklı kültürleri bünyesinde erittiği açıktır. Buna göre Anadolu'dan bölgeye iskân edilen Türklerle Arnavutların karışmış olması da ihtimal dahilindedir. Aynı şekilde Fatih Sultan Mehmed devrinde Arnavutluk bölgesine Kocacık yörüklerinden ve Konya'dan gönderilen Türk aileler iskân edilmiştir (Pamuk, 2017, 339). Dolayısıyla yeni Müslüman Arnavut kimliğinin içinde Türklüğün de bulunduğu düşünülebilir.

Arnavutluk ülkesinde bulunan İşkombi nehri, genel olarak bölgeyi iki farklı kesime ayırır ki bu iki parça Arnavutların iki ana kabilesini oluşturur. Nehrin kuzeyinde kalan bölgede yaşayan Arnavutlara "Gegalar" (Gegler), güneyinde yaşayanlara da "Toskalar" (Tosklar) denilmiştir. Osmanlılar da bu iki bölgeyi "Gegalık" (Gegeria) ve "Toskalık" (Toskeria) olarak isimlendirmişlerdir (Bilge, 1991, 384). Toskalık bölgesinde yer alan "Aydonat, Filat ve Margılıç kazalarında yaşayanlar Çam, yaşadıkları bölge ise Çamlık" olarak isimlendirilmiştir. Aynı şekilde "Ergiri ve Avlonya kazalarında yaşayanlar da Lap yahut Liyap" olarak adlandırılmıştır (Bozbor, 2017, 264).

Arnavutluk ülkesi esas itibari ile dağlık, engebeli bir çağrafi yapıya sahiptir. Adriyatik denizine kısmen paralel olan ve daha çok kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan birden fazla sıradağların arasındaki vadilerde ve özellikle Tosk ülkesindeki bazı mevkiilerde geniş düzlüklerin olduğu ülke, Roma İmparatorluğu devrinde özellikle kuzey bölgeleri İllirya eyaleti olarak yapılandırılmıştır. Slavların Balkan yarımadasına gelmelerinden sonra özellikle VII. asırdan itibaren Arnavutluk, Slavların ve daha sonraki asırlarda da Bulgarların kısmen veya bütünüyle hakimiyeti altına girmiştir. Roma İmparatorluğu devrinde Roma ile Doğu Avrupa arasında önemli bir geçiş noktası olan Arnavutluk, tarih boyunca pek çok devletin tahakkümü altına girse de otonom yapısını hiçbir zaman kaybetmemiştir (Bilge, 1991, 383-384). Dağlar ve Ormanlarla kaplı olan ülkenin belli başlı akarsuları, "Drin (Drina), İşkumbi / İşkombi (Shkumbi), Semen ve Viyosa'dır." Arnavutluk sınırlarında "İşkodra gölü, Ohri gölü ve Prespa gölü" gibi üç büyük su kaynağı mevcuttur. "Bugünkü Arnavutluk ülkesinin ancak yüzde 17'sinde tarımsal faaliyet yapılabilmektedir." (Bilge, 1991, 383). Tabii bugünkü Arnavutluk toprakları, Osmanlı devrindeki Arnavutluk topraklarının sadece bir bölümünü kapsamaktadır. Osmanlı devrinde Manastır, Ohri gibi bugün Kuzey Makedonya Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalan yerler ile Kosova'nın büyük bölümü ve Yunanistan'ın kuzeyi de Arnavutluk olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı öncesi Arnavutluk, feodal olan Batı Avrupa'daki gibi derebeyi konumundaki güçlü bazı ailelerin bölgesel hakimiyet sahalarına maruz kalmıştır. Özellikle Avrupa ile Doğu Roma arasında bir geçiş ve mücadele alanı olan Arnavutluk, uzun yıllar Bizans İmparatorluğuna bağlı, fakat otonom ve feodal bir tarzda yönetilmiştir. XIII. asırdan itibaren Sicilya, Napoli ve Venedikliler ile Bizans arasında bölgeye yönelik nüfuz mücadelesine sahne olan Arnavutluk'ta her hâlükârda derebeylik sistemi devam etmiştir. Bu nüfuz

mücadelesi sırasında, Türklerin bölgeye gelmeleri Aydınoğulları döneminde 1337 yılında gerçekleşmiştir. "Doğu Roma İmparatoru III. Andronik'in Arnavutluk'u hakimiyeti altına almak için" giriştiği mücadelede Aydınoğullarının desteğine müracaat etmiştir. Böylece bölgeye giden Anadolu Türkleri, "Tesalya ve Beotia yoluyla memleketlerine dönmüşlerdir." (Uzunçarşılı, 2019, 202).

Osmanlı'nın bölgeye akınlar düzenlemeye başladığı XIV. asırda ve öncesinde bölgede yaşayan Arnavut halkının büyük çoğunluğu hayvancılık ve çiftçilik ile uğraşmaktayken bir kısmı da yabancı devletlerin ordularında paralı asker olarak görev yapmakta ve komşu ülkelere yapılan seferlere iştirak etmekteydiler. Müslüman olan Arnavutların Osmanlı ordusu içinde akınlara katıldıkları da bir gerçektir. (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009, 83).

Osmanlıların bölgeye akınlar düzenlemeye başladıkları zamanlar, Kuzey ve Güney Arnavutluk'ta yani Gegalik ve Toskalk'ta çeşitli senyörlükler ve prenslikler bulunmaktaydı. XIV. asırda merkezi Draç olan bölgede Topia ailesi, İşkodra merkezli Zenta bölgesinde de Balşa ailesi Arnavutluk'ta hüküm süren en güçlü ailelerdendi. Bu iki aile dışında da birçok senyör ve prens de kendi bölgelerini kontrol altına tutuyordu. Güçlü olan ve topraklarını genişleten prensler, maiyetlerine senyörleri de alıyorlardı. Bu güç odaklarının birbirleriyle mücadeleleri eksik olmuyordu. Bu güç mücadeleleri Osmanlıların Arnavutluk'taki akınlarını kolaylaştırmıştır. Bölgede Venedikliler de önemli bir güç odağı olarak bulunmaktaydı. Osmanlılara karşı Arnavut prens ve senyörleri bazı zamanlar Venediklilerle ittifaklar kurmuşlardır. Türklerin Arnavutluk'a ilk akınları 1383 yılında başlamıştır. Bu dönemde Avlonya tazyik altına alınmıştır. 1385 yılında ise Topialar ile Balşalar arasındaki mücadele bu durumu kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Balşa ailesinin Avlonya, Berat ve Kanina bölgesini ele geçirerek Topia ailesinin merkezi olan Draç şehrini tehdit etmeye başlaması üzerine Draç Prensi Şarl Topia, Türklerden yardım istemiştir. Bunun üzerine Manastır ve Ohri bölgesinde bulunan Çandarlı Halil Hayreddin Paşa, Karlili hareketini başlatarak II. Balşa'nun kuvvetlerini mağlubiyete uğrattı. Yıldırım Bayezid de 1394-1396 yılları arasında Arnavutluk'a çeşitli seferler düzenlemiştir. Bu yıllarda Arnavutluk'ta dengeler değişmiş, yeni güçlü aileler teşekkül etmiştir. Mesela Dukakinler, İşkodra ve Leş bölgelerinde, Kastriyotalar Orta Arnavutluk'ta, Aranitiler, Avlonya ve Kanina bölgesinde, Gropalar, Ohri bölgesinde yeni güç odakları olarak ortaya çıkmışlardır. Venedikliler de Balşa ve Topia ailelerine ait olan Ülgün, İşkodra ve Draç gibi bazı yerleri ele geçirmişlerdi. Osmanlılar, bu feodal bölgenin zaafiyetinden faydalanarak bölgeye kalıcı olarak yerleşmeye başlamışlardır. XV. asırda Topia ailesinden Andre Topia ile bir müddet uğraşmıştır. Bunun dışında bu yüzyılda Türkleri uğraştıran yeni güç, Jorj Kastriyora (İskender Bey) olmuştur (Uzunçarşılı, 2019, 202-210). Osmanlı'nın bölgedeki hakimiyet kurma anlayışının ikinci devresi 1394 yılından sonra başlamıştır. O vakte kadar Arnavutluk'taki feodal beyler ile hamilik-vasallık ilişkisini esas alan Osmanlılar, adı geçen tarihten itibaren, artık bölgeyi direkt olarak yönetmek ve merkezî otoritenin doğrudan kontrolü altına almak için harekete geçmiştir. Mesela Ergiri ve Kanina bölgesindeki derebeyleri buralardan çıkarılmış ve Ergirikasrı, bir çeşit askerî merkez yapılmıştır (Pamuk, 2017, 336).

Jan Hunyad ile Osmanlılar arasında yapılan Morava savaşı sırasında Osmanlı saflarında bulunan İskender Kastriyota, yeğeni Hamza Bey ile birlikte kaçarak Akçahisar (Kroya)a gelmiş ve burada akrabaları ve kabile reisleriyle bir toplantı yaparak Osmanlıya karşı isyan hareketine başlamıştır. Üzerlerine gönderilen Evrenosoğlu İsa Bey kumandasındaki akıncı birliğini mağlup ederek 1 Mart 1444'te Venediklilerin elinde bulunan Leş kentinde geniş katılımlı bir kongre toplamıştır. Bu kongreye Arnavutluk'taki "Dukakinler, Musakiler, Topialar, Balşalar, Aranitiler, Polatiler ve diğer Arnavut senyörleri ile Karadağ prensleri de katılmıştır." Kongre sonucunda İskender, Arnavutların lideri kabul edilmiş ve senyörlerin ve beylerin kendisine belli miktarda vergi vermelerinde uzlaşma sağlanmıştır. Osmanlıların elinde bulunan Arnavut topraklarını işgal etmek için harekete geçen İskender'e karşı gönderilen akıncı birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu devrede Osmanlılar, Jan Hunyad ile uğraştığı için Arnavutluk meselesiyle ilgilenememiş, ancak akıncı birliklerini göndermekle yetinmişlerdir. 29 Haziran 1444'te bağımsızlığını ilan eden İskender'in en büyük destekçisi Napoli ve Aragon Kralı V. Alfonso idi. İskender, Dagnu'yu almak için Venediklilerle de mücadele etmiştir (Uzunçarşılı, 2016, 59-61). İskender'in Osmanlı'ya ait bazı bölgeleri işgal etmesi üzerine II. Murad harekete geçerek Kroya (Akçahisar)'ı muhasara etmiş ve Debre-i Bâlâ gibi bazı yerler fethedilmiştir. Fakat Jan Hunyad'ın sefer hazırlığı içinde olduğu haberi gelince kuşatma kaldırılmıştır. II. Murad, II. Kosava savaşı sonrası İskender'e karşı ikinci bir hareket düzenlemiştir. Svetigrad kalesi fethedilmiş ve Kroya tekrar kuşatılmıştır. Fakat İskender, dağlara kaçarak kurtulmuştur. Berat olarak da bilinen Arnavutluk Belgrad'ı da Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Alfonso dışında Papalık da İskender'e destek vermekteydi. II. Murad devrinde Arnavutluk'ta pek çok yer geri alınmış, hatta yeni yerler de fethedilmiş olmasına rağmen İskender'in vurkaç taktikleri, Jan Hunyad tehdidi ve bölgenin sarp oluşu sebebiyle Arnavutluk'un tamamen fethi gecikmiştir. Papa'nın girişimleriyle "Napoli Kralı ile İskender arasında 26 Mart 1451'de" bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre İskender, Napoli ve Aragon

Kralı'na tabi olmuştur. Böylece bağımsızlık için yola çıkan İskender, Napoli ve Aragon Krallığının hakimiyeti altına girmiş oluyordu. 1454 yılında Arnavutluk'un İskender'in elinde olan bölgesinde Napoli Kralı Alfonso adına para bastırılmıştır. Bu yıllarda Napoli askerlerinin destek verdiği İskender'e en büyük darbe yine Evrenosoğlunun akıncı birliklerinden gelmiştir. Bununla birlikte Sırp, Alman, Fransız ve Napoli askerlerinin destek verdiği bir ordu ile 1457'nin Eylül ayında Albulena ovasında, akıncıları yenilgiye uğratan İskender'e Papa III. Kalikst, "Mukaddes Makamın Umûmî Kumandanı unvanını" vermiştir. 1461 yılında yeni Napoli Kralı Ferdinand'a yardım etmek için üç bin kişilik bir ordu ile İtalya kıtasına geçen İskender, bir yıl sonra Arnavutluk'a geri dönmüş ve Osmanlılarla önceden yaptığı barışı, Papa'nın arzusu üzerine bozmuş ve akıncılarla mücadele yeniden başlamıştır (Uzunçarşılı, 2016, 61-67). Balaban Paşa kumandasındaki akıncı birlikleri İskender'in ordusunu pek çok kez hezimete uğrattı. Fatih Sultan Mehmed, Arnavutluk'a bizzat kendisinin katıldığı üç sefer düzenlemiştir. Onun ilk seferi 1465 İlkbaharında gerçekleşmiştir. Yüz elli bin kişilik bir ordu ile bölgeye gelen Fatih, stratejik öneme sahip sarp boğazları fethetti. Valne harebelerini ihya ederek buraya bir kale yaptırmış ve adını İlbasan koymuştur. Daha sonra burada asker ve levazimat bırakarak geri dönmüştür. Bunun üzerine yardım sağlayabilmek ümidi ile 1466'nın Aralık ayında Roma'ya giderek Papa II. Pol ile görüşen İskender, aldığı bir miktar nakdî destek ile Arnavutluk'a geri dönmüş ve İlbasan kalesini kuşatmıştır. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, 1467 İlkbaharında ikinci kez Arnavutluk seferine çıkmıştır. Bu sefer esnasında Kroya (Akçahisar) alınmamakla birlikte pek çok kale fethedilmiş ve yeni garnizonlar kurulmuştur. Kroya'yı sürekli tehdit altında bulduran İlbasan kalesini işgal etme arzusunda olan İskender, humma hastalığına yakalanmış ve 17 Ocak 1468'de Leş kasabasında ölmüş ve "Nikola kilisesine gömülmüştür." Ölmeden önce Arnavutluk'ta sahip olduğu yerleri ve oğlu Jan'ı Venediklilere vasiyet etmiştir. Aslında 1468 tarihine kadar Arnavutluk coğrafyasının büyük bölümü Osmanlıların elindedir. Fakat İskender'in başkenti Kroya (Akçahisar) ve Venediklilerin elindekil İşkodra bölgesi fethedilememiştir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed, Kroya ve İşkodra'yı almak için üçüncü Arnavutluk seferine çıkmıştır. Bu sefer esnasında da, Venediklilere devredilen Kroya şehri ile İşkodra civarındaki Leş kasabası fethedilmiş, İşkodra nehirden ve karadan ablukaya alınmıştır. Sultan Fatih, Evrenosoğlu Ahmed'i kırk bin kişilik bir ordu ile İşkodra muhasarasında bırakarak payitahta dönmüştür. Nihayet kuşatma altında tutulan İşkodra, 1479'da teslim olmuştur. Böylece on altı senedir devam eden Osmanlı-Venedik savaşı da sona ermiştir. Arnavutluk'ta Osmanlılara ait olduğu hâlde sonradan kaybedilen Tepedelen ve Draç gibi bazı kentler de II. Bayezid zamanında kesin olarak yeniden fethedilmiştir (Uzunçarşılı, 2016, 68-73). 1492'de Venediklilerin işgalinde olan bazı kaleler de yeniden fethedilmiştir. Bu dönemde Arnavutluk'taki sancaklar, genelde Evrenosoğullarının idaresindedir (Uzunçarşılı, 2016, 208). Osmanlılar, bölgenin idari yapısında zamanla bazı değişiklikler yapmışlar, yeni sosyal, ekonomik ve idarî yenilikler getirmişlerdir. İlk olarak 1415-1417 yılları arasında, yani bölgeyi doğrudan idare etmeye yönelik olarak girilen ikinci devrede, Arvanid sancağı kurulmuş ve çeşitli tahrirler yapılmıştır. Bölge hemen Tımar sistemine dahil edilmiştir. Bu dönemde Tımar verilenlerin çoğunluğu Hristiyan Arnavutlardır. Eski feodal beylere de eski arazileri Tımar olarak verilmiştir. Fakat bazı güçlü aileler bu yeni sistemden memnun olmamış ve Venediklilerin de etkisi ile isyana kalkışmışlardır. 1423 yılındaki Araniti feodal ailesinin isyanı, bu sebepten başgösteren bir isyandır. 1430'da Yanya'nın fethedilmesiyle yeni bir arazi tahriri yapılmıştır. Fatih devrinde Arnavutluğun büyük bölümü fethedilince yeni sancaklar da kurulmuştur. İşkodra, Elbasan, Ohri ve Avlonya sancakları bu dönemde kurulmuştur. Ayrıca bu bölgeye Anadolu'dan iskânlar da yapılmıştır. Avlonya sancağına bağlı olan Delvine kazası Kanuni devrinde sancak hâline getirildi. Venediklilerin elinde bulunan Ülgün (Ülgüm) ve Bar'ın 1571 yılında fethedilmesiyle birlikte Arnavutluk tamamen Osmanlı hakimiyetine dahil edilmiştir (Pamuk, 2017, 337-341). Bundan sonraki dönemlerde de eski feodal ailelerden gelip Müslüman olan ve devlet kademelerinde görev yapanlara da eski arazileri mülknameler ile verilmiştir. Mesela Dukakin ailesinden gelen Mustafa Paşa'ya 1523 yılında Kanunî tarafından ailenin eski toprakları olan Dukakin bölgesindeki köyler verilmişti. Sinan Paşa ve İlyas Bey gibi önemli devlet adamlarının yanı sıra pek çok askerî erkana da 16. asrın ortalarına kadar bazı köyler mülk olarak verilmiştir (Pulaha, 1990, 1036-1037). Fakat bu durum, zamanla azalmış ve Arnavut topraklarındaki mülk arazılar, mirî arazilerin ancak yüzde birini teşkil edecek şekilde daraltılarak büyük çoğunluğu has, zeamet ve tımar şeklinde düzenlenmiştir (Pulaha, 1990, 1039-1040).

Osmanlı Devleti, bölgede otoriteyi tam olarak sağlayıp hakimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra, bir Arnavut milliyetçisi olan Avlonyalı Süreyya Bey'in de dediği gibi, diğer unsurlarda olduğu gibi Arnavutların da diline ve geleneklerine saygı göstermiş, asla asimilasyon politikaları uygulamamıştır (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009, 84). Hatta öteden beri Arnavut toplumu arasında yazılı olmayan ve fakat geleneksel olarak töre şeklinde devam eden bazı uygulamalar olarak bir çeşit yasa olan "Kanuni i Skenderbeut" ve "Kanuni i Lek Dukagjinit" Osmanlı devrinde de bireyler arasında yaşamaya devam etmiştir.

Bununla birlikte bu geleneksel kanunlara Osmanlıların etkisi de olmuştur (Lıkaj, 2012, 394). Daha sonraki asırlarda Rumeli'deki karışıklıklar sırasında Arnavutlukta da nüfuz sahibi olan eşraftan beyler güçlenmiş ve merkezî otoritenin zayıfladığı sırada, kendi yerel askerî gücü ile beraber, bölgenin sarp olmasından da istifade ederek resmîyette olmasa da fiiliyatta neredeyse özerk bir yönetim tarzı kurmuşlardır. Özellikle XVIII. asırda Arnavutlukta bu nüfuzlu ailelerden gelen beyler ve paşalar vasıtasıyla Tanzimat'a kadar bir nevi muhtariyet sistemi işlemeye devam etmiştir (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009, 84-86). Aslında Arnavutluk'taki Osmanlı öncesi derebeylik sistemi, XVIII. asır Osmanlı devrinde de şekil değiştirmiş olarak kısmen devam etmiş, hatta bu yüzyılda bölgedeki güçlü ailelerin temsilcilerine, beylere kapıcıbaşılık ve mirmiranlık rütbeleri verilerek mütesellim ve mutasarrıf olarak kendi bölgelerine atanmıştır. Böylece fiili durum resmîyet kazanmıştır. Mutasarrıf veya mütesellim olarak gücünü artıran kişiler oluşturdukları hanedanlarla beraber komşu sancaklarla mücadeleye başlamışlardır. Bu yüzyılda eşkiyalık da bölgede etkili olmuştur. Birbirleriyle rekabet neticesinde üstün duruma gelen aileler, hemen resmî rütbeler elde ederek hakimiyet sahalarını genişletme derdine düşmüşlerdir. Buna en çarpıcı örnek Tepedelenli Ali Paşa'nın diğer hanedan, mutasarrıf ve mütesellimlerle olan mücadelesidir. Tepedelenli Ali Paşa da eşkiyalık yaparak işe başlamış ve etrafına topladığı silahlı kişilerle bölgede etkin olmaya çalışmıştır (Feyzioğlu, 2018, 9-15).

XVIII. asır sonlarında Balkanlardaki en ünlü âyân / derebeyi ve sonradan mutasarrıf olan yerel güç odakları yine bu bölgede, yani Arnavutluk bölgesinde bulunan İşkodralı Buşatiler (Bushati) ve Tepedelenli Ali Paşa ailesi idi. Mehmed Bey liderliğindeki Buşatî ailesi 1757'de İşkodra'yı ele geçirmişti. Böylece kendisine mutasarrıflık berati verildi. Buşatî Mehmed Bey, III. Mustafa devrinde Ohri ve Dukakjin (eski Dukakin bölgesi)in de idaresini alıp vezareti elde etmişti. Oğlu da Elbasan sancağının yöneticisi olmuştu. Yönetim sahasını gittikçe genişleten Buşatiler, neticede Kuzey Arnavutluk'un kontrolünü ele geçirmiştir. Ailenin bir diğer üyesi olan Buşatî İbrahim de 1810'da ölümüne kadar mutasarrıf olarak bölgeyi yönetmiştir. Aynı yıllarda Güney Arnavutluk'ta Tepedelen âyânının oğlu olan Ali Paşa da kurduğu ordu ile bütün Güney Arnavutluk ve Tessalya'da yirmi yıl boyunca etkili olmuştur. Bölgedeki diğer yöneticilerle mücadele eden ve bir ara Avlonya ve Berat'ı da ele geçiren Ali Paşa, Osmanlı-Rus savaşından yararlanarak etki alanını genişletmiş ve ayrıca Napolyon ve Ruslarla ilişkiler kurarak topraklarını genişletme yoluna gitmiştir. Teoride Sultan'a bağlı olsa da Toskalık bölgesinin kontrolünü elinde tutan Ali Paşa, tımar, zeamet ve hasları çiftliklere dönüştürmüş ve ömrünün sonlarında "çiftlikler hâlinde 934 kasabaya sahip olmuştu." (Castellan, 1995, 217-218).

XVIII. asrın ikinci yarısında Buşatiler ve Tepedelenli Ali Paşa hanedanı dışında Arnavutluk'ta güçlü olan Avlonya Mutasarrıfı ve Derbendler Başbuğu Kurt Ahmed Paşa, Mehmed Kolo Paşa, Delvine Mutasarrıfı Mustafa Paşa gibi yerel güç odakları, kendilerine yeni sancaklar alabilmek için birbirleriyle kıyasıya mücadele etmiş, pek çok entrikalar çevirmişlerdir. Çoğu zaman bu mücadelelerde galip gelen veya entrikaları iyi yürüten yerel paşalara diğer paşanın sancağı verilmiş veya uhdesine yeni sancaklar tevdi edilmiştir. Tepedelenli Ali Paşa da bu iktidar çatışması ve rekabet ortamında yükselerek 1784'de mirmiranlık rütbesini elde ederek zamanla bölgenin en güçlü paşası olmuştur. Devlet bu paşalar arasındaki mücadeleleri izleyerek bir denge siyaseti uygulamıştır (Feyzioğlu, 2018, 9-18). XVIII. asır ortalarından itibaren bölgedeki feodal beyler, paşalar birbirleriyle mücadele ederken yol güvenliği ve yağma armış bu da halkın İstanbul'dan, yani merkezî yönetimden yardım istemek için çeşitli mektuplar, dilekçeler yazmalarına sebep olmuştur. Bu dönemde feodal yapının yerel ve özerk yöneticisi olan paşaların bu çekişmeleri, anarşinin yanısıra toplumda huzursuzluğu ve güvensizliği de beraberinde getirmiştir (Lito, 1990, 1687-1689).

Arnavutluk halkının, daha doğrusu güçlü aile ve hanedanların kendi iç dinamiklerine dışarıdan etki edecek herhangi bir otoriteye başkaldırma alışkanlığı, yani bir çeşit isyan kültürü, aslında öteden beri mevcuttur. Bu durum, sadece Devlet-i Aliyye'nin merkezî otoritesinin zayıfladığı zamanlarda değil, daha Arnavutluk bölgesinin fethedilmeye başladığı XIV. asırda ve sonrasında bile - İskender Bey isyanında olduğu gibi - mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Bölgenin bu hassasiyetini bilen Osmanlı yönetimi başlangıçtan itibaren Arnavutluk'taki güç dinamiklerine dokunmamış, onları bir nevi otonomi diyebileceğimiz bir sistem dahilinde idare etmeye çalışmıştır. Bu süreç içinde tımar sistemi de bölgenin bu yönetim algısına olumlu etkiler sunmuştur. Bunun yanında XVIII. asırdan itibaren Anadolu ve Rumeli'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi ayanların güçlenerek merkezî devlete yer yer karşı gelmeleri, bu durumun ileri bir aşamasıdır. Devletin güçlü ve olaylara hakim olduğu devirlerde Arnavutluk'taki yerel güçler uyumlu ve devlete sadık hareket ederken devletin iç bünyesindeki sarsılma esnasında, bölgede devam eden aynı sistem, bu kez güçlerin aleni çarpışmasına dönüşmüş ve kazanan güç odağı devleti bile tehdit eder bir pozisyona yükselmiştir. Bu tehdit, Tanzimat öncesinde gücü elinde tutma gayesinde, bey ve paşaların etrafında hareket ederken Tanzimat'tan sonra iş tamamen farklı bir boyuta taşınmış ve devletin merkezî otoriteyi sağlayıp askerlik gibi bazı konularda attığı çağdaş adımlar, en başta Arnavutluk'ta eski sistemin

kültürüyle beslenmiş vasat halkın da tepkisiyle karşılaşmıştır. Bizim bu makalede mevzu edindiğimiz Toskalık isyanı da en başta zorunlu askerlik olmak üzere bazı konulara halkın tepkisidir. Fakat öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Tepedelenli Ali Paşa ve ardından İşkodralı Mustafa Paşa isyanları temelde kendilerini dizginlemek isteyen devlet otoritesine karşı girişilmiş bir yerel aristokrasi isyanlarıdır. Her ikisi de kendi hedeflerini gerçekleştirme adına devletin düşmanları ile anlaşma yapabilmişler, hatta başka azınlık grupları bile destekleme yoluna gitmişlerdir. Her ne kadar Avlonyalı Süreyya Bey'in Tepedelenli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasının olumsuz neticelerden biri olarak "Buçaris, Bubulis, Kanaris, Cavella gibi" Hristiyan Arnavut kabilelerinin Yunan isyanına katıldıklarını ve Yunanistan'ın kuruluşunda katkıları olduğu yolunda iddiaları (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009, 87) olsa da Epir (Epiros) ve Mora bölgesinde bile etkili olan Ali Paşa'nın Yunan asilerinin toplandığı Philiki Hetaireia (Dostlar Birliği) derneğinin "oyunlarına katıldığı ve hakimiyeti altındaki Arnavutları, Eflaklıları ve Yunanlıları harekete geçmeye zorladığı" da bir gerçektir. 1820'de devlete alenen karşı gelen Ali Paşa, ancak 1822 yılında ortadan kaldırılabilmiştir (Castellan, 1995, 271-272). Aynı şekilde İşkodralı Mustafa Paşa'nın da bir asi olarak Nisan 1831'de Arnavutluk'taki ayan ve beylere mektuplar yazarak kendisine katılmaya ve devlete isyana davet etmesi (BOA. HAT. 405 / 21170 - 21173) de bölgedeki yerel güçlerin ne derecede devlete boyun eğdiklerinin bir göstergesidir.

Arnavutluk'taki isyan, rekabet, mücadele ve halkın ezilmesinin sebeplerinden biri de kazalardaki müdürlük ve kaymakamlıkların bölgenin eşrafına, âyanına veya ileri gelen kişilerine verilmesi olmalıdır. Tanzimat öncesinde Anadolu'da da uygulanan bu tarz yönetim mantalitesi, Tanzimat'tan sonra da Arnavutluk'ta devam etmiştir. Kaza müdürü veya kaymakamı olarak tayin edilen bir Arnavut ileri geleni, evlilik bağı yoluyla diğer kaza müdür veya kaymakamları akrabalıklar kurmuşlardır. Bu şekilde akrabalarını da yanlarına alan bu yöneticiler zamanla silahlı bir güç olarak halkı ürküterek zorbalığa başlamışlar, bir nevi mütegalibe hâline gelmişlerdir. Tanzimat'tan çok sonra hatta Sultan Abdülhamid devrinde bile özellikle Avlonya gibi yerlerde, bu tarz uygulamaların devam etmesi, bölgede bir çeşit derebeyliğin 1880'li yıllarda bile devam ettiğini gösterir (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009, 25-26). Bu arada çoğu zaman başına buyruk olmalarının ötesinde Rumeli'de Müslüman Arnavutların varlığının Osmanlıya sunduğu yararlar konusunda önemli tespitleri olan Debre Mebusu Basri Bey'e göre Hristiyan Balkan devletlerinin Türkleri Rumeli'den çıkaramamaları veya buna cesaret edememelerinin en büyük sebebi silahlı Arnavutların metaneti ve cesaretidir (Debre Mebusu Basri, 2015, 50-51).

Arnavutluk'un belli bir nizama sokulması, devlet otoritesinin tam olarak sağlanması ve merkezî idareyi güçlendirmek için II. Mahmud devrinde bazı adımlar atılmıştır. 1822 yılında Tepedelenli Ali Paşa bertaraf edildikten sonra Devlet-i Aliyye, bölge ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. O vakte kadar sadece resmî tevcihlerden ve bazı önemsiz olaylardan başka Arnavutluk fazla gündeme gelmezken Tepedelenli'nin idamından sonra Arnavutluk'ta merkezi otoriteye karşı gelen ve tehlikeli olacağı öngörülen bazı eşraf ve beyler tenkil edilerek devlet hakimiyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Sultan Abdülmecid devrinde Tanzimat ilan edildikten sonra, bu yeni hükümlerin taşrada uygulanmasında birtakım zorluklar yaşanmıştır. Arnavutların öteden beri uygulaya geldikleri geleneksel yaşam şekillerine, alışkanlıklarına ve feodal diyebileceğimiz yönetim tarzlarına uymayan yeni kanunların tatbikine çalışılması, bölgede karışıklıkların çıkmasına sebep olmuştur. Tanzimatın getirdiklerinden hoşnut olmayan eşraf, yer yer bölgesel isyanlar çıkarmışlardır. Kuzeydeki Katolik Arnavutlar ve Güneydeki Ortodoks Arnavutlar askerlikten muafı ve diğer Gayrimüslimler gibi bazı imtiyazlara sahipti (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009, 88-89). Müslüman halk ise, ülkenin diğer vilayetlerinde olduğu gibi askerlik yükümlüsü idi ve Tanzimat'ın ilkelerine de uymak zorunda idi. Bu da tepkiye neden olmuştur. Tanzimat'tan önce Kuzeydeki İşkodra sancağındaki Müslüman Arnavutlar, askerlik ve bazı vergi konularında kısmen imtiyazlıydı. Dağlarda yaşayan kabileler gibi düzlük alanlarda yaşayanlar da Bayrak adı verilen küçük birimler hâlinde örgütlenmişler ve seferlere de Bayrakların "Bayraktar" adı verilen liderlerinin komutası altında katılıyorlardı (Clayer, 2013, 46-47). Özet olarak ister Müslüman olsun ister Gayrimüslim olsun Arnavutluk'taki halk kendi hiyerarşileri içinde serbest yaşamaya alışmıştır. Merkezî otorite, vergilerini aldıkları ve bayrakların orduya iştirakleri olduğu müddetçe onların bu otonom yapılarına dokunmamıştır. Fakat II. Mahmud devrinde başlayan merkezileşme ile birlikte bazı sorunların çıktığı görülmektedir ki bu sorunlar bölge halkından olan mutasarrıfların yönetim alanlarını genişletme hırslarından da beslenmiştir.

1811 yılında Buşatlı Mustafa, Mustafa Paşa olarak İşkodra Mutasarrıflığına tayin edildikten sonra dağlı aşiretleriyle işbirliği yaparak yönetim sahasını genişletme yoluna gitmişti. Mustafa Paşa'nın itaatsizlik sergilemesine rağmen devlet, Tepedelenli sorunu ile uğraştığından onunla ilgilenememişti. Tepedelenli olayı bertaraf edilip ordu Yunan asileri üzerine gittiğinde Mustafa Paşa da orduyu desteklemiş, fakat sonrasında tekrar bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Fakat bu sırada başgösteren 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı

sebebiyle Mustafa Paşa sorunu sonraya bırakılmıştı. Nihayet 1830 yılında büyük bir ordu ile bölgeye gönderilen Reşid Mehmed Paşa, Mustafa Paşa'yı destekleyen ve devlete karşı itaatsizlik gösteren Arnavut beylerini bertaraf ederek Mustafa Paşa'nın üzerine gitmiştir. Mustafa Paşa teslim olunca İstanbul'da bir memuriyete tayin edildi. Böylece Arnavutluk'taki son ayan, derebeyi de ortadan kaldırılmış ve devlet merkezî otoriteyi tesis etme yolunda önemli bir mesafe kat etmiştir (Jelavich, 2016, 392). II. Mahmud devrinde bölgenin idarî yapısında bazı değişiklikler de yapılmıştı. Arnavutluk'un yer aldığı Rumeli eyaleti, Tanzimat'tan hemen sonra bölünerek Selanik, Bosna, Üsküp, Yanya eyaletleri de kurulmuştur. Rumeli eyaleti, sadece İşkodra, Kesriye ve Ohri'den ibaret kalmıştır. Bununla birlikte 1864 Vilâyetler Nizamnamesinin yürürlüğe girmesinden sonra Manastır merkezli Rumeli eyaletinden başka bölgede Bosna, İşkodra ve Yanya vilâyetleri tesis edilmiştir (İnalçık, 2008, 234).

1847 yılında zuhur eden Toskalık isyanı öncesinde bölgede pek çok isyan hareketinin olduğu bir gerçektir. 1847 Toskalık isyanının da merkezi olan Kurveleş kazası, 18 asırdaki isyanlara da sahne olmuştur. Tabii ki o vakitlerde özellikle Kuzey Arnavutluk'taki dağlıları kontrol altında tutup vergileri alma çabasından da kaynaklanan bu isyanlar, dalga dalga bölgeyi etkisi altına almış ve bastırılması bazen aylar hatta yıllar almıştır. Örnek olarak "1707'de Kelmend dağlılarının direnişi, 1708'de Orta Arnavutluk'ta, esas olarak Kruja ve Ishmi bölgelerinde üç yıl devam eden ayaklanma" (Lito, 1990, 1689) bölgedeki isyan kültürünün daha o yıllardaki görüntüleridir. Bütün bu açıklamalardan sonra 1847 yılı başlarında ortaya çıkan ve bir yıl gibi bir sürede ancak bastırılan Toskalık isyanının sebepleri, gelişimi ve sonuçları üzerindeki değerlendirmelerimize geçebiliriz. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki 1847 yılında cereyan eden bu isyan hareketi, şimdiye kadar başlıbaşına akademik bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu açıdan konu son derece önemlidir. Bu isyan acaba sadece Tanzimat'ın getirdiklerine karşı bir mukavemet midir? Yoksa isyanın arka planında başka saikler ve başka tecrübeler var mıdır? Özellikle Kristo Frasheri gibi bazı Arnavut araştırmacıların iddia ettikleri gibi bu isyanda ya da bu isyan sırasında Arnavutlar arasında, az da olsa ulusal bir kaygı var mıdır? Yoksa Osmanlı ülkesinin diğer eyaletlerindeki gibi Tanzimat'ın bazı prensiplerine karşı girişilmiş bir başkaldırı mıdır? Makalede bu soruların cevapları, daha ziyade Osmanlı arşiv kaynaklarından istifade edilerek bulunup irdelenecektir.

1847 TOSKALIK İSYANININ SEBEPLERİ

Arnavutluk topraklarında son güçlü yerel liderlerin başına buyruk yönetimleri de ortadan kaldırılıp merkezî otorite güçlendirilince devlet, bazı reformlar uygulamıştır. Tımar sistemi feshedilse de, bölgenin pek çok yerinde şahısların eline geçen büyük çiftlikler bulunuyordu. Merkezî Arnavutluk'taki ovalarda da Müslümanların büyük çiftlikleri mevcuttu. Bununla birlikte köylülerin durumu kötü olduğundan göçler de devam ediyordu. Göç edilen yerler genelde İstanbul, Mısır, Romanya, ABD idi. Tanzimat'ın bölgede uygulanmasında bazı zorluklar yaşanmıştır. Bosna'da olduğu gibi Arnavutluk'taki Müslümanlar da İstanbul'dan gelen memurlar tarafından değil de, eskiden olduğu gibi, kendi beyleri tarafından idare edilmek istiyorlardı. Aynı şekilde modern askerlik sistemi de hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bölge halkı, geleneksel olarak kendi liderleri yönetiminde savaşa gitmek istiyorlardı. Belki de bölgede yeni sistemin tatbikinin getirdiği olumsuz sonuçlardan olarak Kırım savaşı yıllarında hem Bosna'da hem de Arnavutluk'ta yeterli sayıda asker toplanamamıştır. Aşiret sistemine sahip olan dağlı kabileler ise zaten tam olarak kontrol altına alınamamıştı (Jelavich, 2016, 393).

Tanzimata karşı halkın ve eşrafın tepkisini karşıyalabilmek için yeni ilkeler eyaletlerde farklı zamanlarda yürürlüğe girmiştir. Mesela Diyarbakır ve Erzurum eyaletlerinde Tanzimat 1845 yılında yürürlüğe girerken, Bosna'da 1850'de, Konya ve Bursa gibi nistepeten merkeze yakın yerlerde ise Tanzimat'ın ilkeleri hemen uygulanmıştı. Bununla birlikte pek çok yerde Tanzimat'ın getirdiklerine karşı mukavemet başladı. Özellikle iltizam usulünün kaldırılarak 1840'ta tayin edilen muhassıllar vasıtasıyla herkesin gelirin göre vergilerin toplanacak olmasından dolayı çıkarları zedelenen âyan ve eşraf, bu yeniliklere karşı halkı tahrik etmeye başlamışlardı. Ayrıca zorunlu ve kura usulü ile askere alma yöntemi de halkı rahatsız eden hususlardandı. Van, Cizre, Niş gibi Osmanlı ülkesinin değişik yerlerinde yer yer isyanlar çıkmıştı. Devlet, âyan ve eşrafı taşra yönetiminden uzaklaştırmak istese de muhassıllık meclislerinde olduğu gibi küçük meclislerde de âyan ve eşraf etkili durumda idi. Fakat bu yeni vergi toplama sistemi maliyenin gelirlerinin düşmesine sebep olunca 1842'de iltizam usulüne geçici olarak geri dönüldü (Akyıldız, 2011, 1-10).

Tanzimat'ın getirdikleri Arnavutluk'ta da hoş karşılanmamıştı. Özellikle Tanzimat ile askerliğin bir düzene konacağı belirtildikten altı yedi yıl sonra, yani 1846'da kur'a ile askere alma sistemi uygulamaya girince ilk tepki, Gegalık olarak bilinen ve daha çok dağlıların yaşadığı Arnavutluk'un kuzeyinden geldi.

Yüzyıllardır Müslüman olarak tanınan birkaç Arnavut köyü, kendilerinin sadece görünüşte Müslüman olduklarını, gerçekte ise Katolik bulduklarını iddia ederek bu sebeple askere gidemeyeceklerini ilan etmişlerdi (Andıç, 2000, 44-45).

Arnavutluk bölgesinin Toskalık mıntıkasında kademeli olarak başlayan isyanların sebeplerinin ne olduğu konusunda Osmanlı arşivi belgelerinde açık bilgiler olmasa da bu kesintili isyanlar serisinin öncelikle Tanzimat idaresine uygun olarak bölgede uygulanmaya çalışılan askerî ve mülkî düzenlemelere karşı bir hareket olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca arşiv belgelerinde de ifade edildiği üzere, Arnavut beylerinin isteklerinin karşılanmaması da bu isyanlarda etkili olmalıdır. Bunların detaylarını ileriki sayfalarda irdeleneceğiz. 1840'lı yıllardaki bölgesel isyanların sebepleri arasında adı geçen bölgede emeli olan Yunanistan'ın tahriklerinin de etkili olabileceğini düşünmekteyiz.

Adı geçen dönemdeki isyan dalgasının iç saiklerden kaynaklanan nedenlerini irdelmeden önce dış saik olarak değerlendirdiğimiz Yunanistan'ın bölgeye yönelik idealleri neticesinde oluşan hareketlerden bahsetmek lüzumludur. Çünkü Yunanistan'ın özellikle Epir ve Tessalya gibi bölgelere yönelik planları olmasından dolayı, Toskalık'ta karışıklıkların çıkmasından çıkar temin edebileceği açıktır. Nitekim 1847'de Toskalık asileri Yunanistan tarafından desteklenmiş ve Yunan gemileri asilere silah ve mühimmat sağlamıştır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1-2). Bundan dolayı Yunanistan ile ilişkili olan ve bölgeye yönelik hareket ve örgütlenmelerden kısaca bahsetmek gerekmektedir.

Malum olduğu üzere Rusya, İngiltere ve Fransa'nın 1830 yılındaki Londra Protokolü ile bağımsız Yunanistan devletini ilan etmeleri ve kendilerini yeni kurulan bu Helen devletinin garantörü kabul etmelerinden sonra adı geçen devletler, 1832 yılında, Bavyera Kralı'nın oğlu Otto'yu, I. Otto ya da Yunancalaştırılmış adı ile I. Othôn adı ile Yunanistan Kralı seçmişlerdir. Yunanistan'da bu üç garantör devletin desteğindeki üç ayrı parti halkta bulduğu zemin üzerinde siyasî arenada faaliyet göstermiştir. Fakat Kral Othôn'un Katolik olması, milliyetçi Ortodoksların memnuniyetsizliğine sebep olmuştur. Ayrıca 1833 yılında Yunanistan Millî Kilisesi'nin kurulması ile İstanbul Rum Patrikliği ile ilişkilerin kesilmesi, Rusofil Partisi olarak bilinen Rus yanlısı milliyetçi Ortodoksların memnuniyetsizliğini daha da artırmıştır. Buna ilaveten Yunanistan dışında özellikle de Osmanlı vilâyetleri olan Arnavutluk, Makedonya, Epir (Epiros) Tesalya gibi yerlerde yaşayan Rumları Yunanistan'a dahil etmek adına bu memleketleri Yunanistan'a ilhak etme düşüncesi, Rus Partisi tabanında millî bir hedef olarak temayüz etmiştir (Akyay, 2011, 336-345). Böylece 1839 yılında Filortodoks Örgütü adıyla bir gizli cemiyet teşekkül etmiştir. Cemiyetin iki büyük lideri vardı. Siyasî lideri, 1831 yılında öldürülen Yunanistan Lideri İoannis Kapodistrias (Yannis Kapodistri)ın kardeşi Georgios Kapodistrias, askerî lideri de Albay Niketas Stamatelopoulos idi. Bu gizli örgütün iki temel amacından biri Yunan Kralı Othôn'u Ortodoks mezhebine geçmeye zorlamak veya tahttan indirerek Ortodoks bir kral seçmek, diğer amacı da Makedonya, Arnavutluk ve Yedi Ada'da isyan çıkartıp karışıklıktan istifade ederek bu bölgeleri Yunanistan'a ilhak etmektir. Bunun için adı geçen bölgelerde örgütü tanıtır isyan hazırlığı yapması için ajanlar gönderilmiştir. Bunlardan Emmanuel Papas adlı örgüt üyesi Tesalya, Epir ve Makedonya'ya, Nikolaos Renieres isimli örgüt üyesi de, İngiltere yönetimindeki Yedi Ada'ya gönderilmiştir. Fakat Papas'ın teslim olması ve örgütün varlığını hükümete ifşa etmesi ile gizi yapılanma deşifre olmuştur. 1840 yılı başlarında Osmanlı hükümeti, İngiltere'nin Yunanistan Elçisinin aracılığıyla bu örgütün varlığından ve kendi aleyhindeki emellerinden haberdar olmuştur. Atina'da 25 Aralık 1839 tarihinde örgütün liderleri olan Kapodistrias ve Niketas tutuklanmıştır. Yaklaşık beş ay gibi bir süre boyunca sorgulamaları devam eden bu kişiler, 11 Temmuz 1840 tarihinde beraat ettirildi. Bununla birlikte Kapodistrias Mısır'a, Niketas da Aigina'ya sürgün edildiler. Yunanistan Kralı, bu yargılamadan memnun olmadı ve Başsavcı'yı azletti. İngiltere ise bu işin ardında Rusya'nın olduğunu düşünüyordu (Akyay, 2011, 145-355).

Acaba yukarıda izah edilen hadiseler zinciri, 1843'ten itibaren yer yer başlayan Arnavutluk isyanıyla ne derecede bağlantılıdır? Bununla birlikte, Osmanlı hükümeti, Yunanistan'da bu olaylar olurken bölgeye yönelik ne gibi teşebbüslerde bulunmuştur? Bu gibi soruların cevaplarını Osmanlı arşivinden edindiğimiz belgelerden hareketle yorumlayalım:

Yunanistan'daki bu gizli örgüt ile ilgili olarak Osmanlı Arşivinde yer alan en eski tarihli belge 15 Zilkade 1255 tarihlidir. Miladî 20 Ocak 1840 tarihli bu belge, Atina'daki İngiltere Sefiri tarafından İstanbul'daki İngiliz Sefiri Lord Ponsonby'ye konuyla ilgili gönderilen bir ihbarnamedir. Bu ihbarnameye göre Yunan Kralı'nı bertaraf etmek ve Devlet-i Aliyye'nin bazı bölgelerini Yunanistan'a ilhak etmek maksadıyla kurulan Hak Din Dostları adlı gizli örgüt, deşifre edilerek yakayı ele vermiştir. Eski Yunanistan Müdürü (Başkanı) Kont İoannes Kapodistrias (Yannis Kapodistri)ın kardeşi olan Georgios Kapodistrias (Corci Kapodistri)a hitap eden bir mektup, 5 Ocak (5 Kanunisani)ta muhtemelen Yunan sarayında bulunan bir hizmetçinin eline geçmiştir. Durum Yunan hükümetine haber verilmiştir. Aynı gün, kendisi gibi Korfa (Korfu)lı olan İngiliz

sefirinin yanına giden Kapodistrias (veya Osmanlı Arşivi belgelerindeki adı ile Kapodistriya), olup bitenleri anlatmış ve Kral Othon'a sadece Rusya'nın değil bütün Yunan halkının karşı olduğunu ifade etmiştir. Kralın kendisini tutuklama sebebi sadece üç kıta mektuba dayanmaktadır ki bunlar da tutuklamaya delil teşkil etmemektedir. Bu mektuplardan birincisi, İstanbul'daki Rum Patriğine yazılmış olan mektuptur. Bu mektup, sivil ve askerî bürokrasiye mensup kişilerle ruhban sınıfına mensup kişilerin yönetici olarak buldukları Hak Din Dostları adında gizli bir örgütten bahsetmektedir. İkinci belgede ise bu gizli örgütün önemli bir hedefi vurgulanmaktadır. Buna göre bu gizli cemiyeti, "Tesalya, yani Yenişehir-i Fenar ve etraf sancaklarında ve Makedonya, yani Selanik ve havalisi sancaklarında ve Epiros (Epir), yani Yanya ve ol havalisi sancaklarında" yaymak, esastır. Bu bölgelerde fitne ve fesat çıkararak karışıklıklar oluşturmak ve böylece Osmanlıdan koparmak ve Yunanistan'a katmak temel hedeftir. Kapodistrias, tutuklandıktan sonra da İngiliz sefirine hapistan bir mektup yazarak kendisini aklamaya çalışmıştır. İngiliz sefiri ile Yunanistan Hariciye Nazırı Paygos arasında konu ile ilgili bir mülakat da gerçekleşmiştir. Yunan Hariciye Nazırı, olup bitenleri ve özellikle Osmanlı ülkesine ait olan Güney Arnavutluk bölgesinin Yunanistan'a ilhakı amacına matuf olan örgüt yazışmalarını doğrulamakla birlikte, bu durumun Rus taraftarları tarafından hayal edilen ve fazla önemli olmayan hedefler olduğunu bildirmiştir. Bahsetmiş olduğumuz bu ihbarnamede İstanbul'daki İngiltere Sefiri Lord Ponsonby, kendi mütalaasını da şu şekilde özetlemektedir: Osmanlı yönetimi Arnavutluk'un Toskalık bölgesinin büyük bölümünü içine alan Tesalya, Epir ve Makedonya'da bu gizli cemiyetin ifsadına izin vermemek için ihtiyaten de olsa gerekli önlemleri almalıdır. İngiltere'nin bu konuda Osmanlı'nın yanında yer alması, hiç kuşkusuz Rus yayılmacılığında duyulan endişedir. Çünkü bu gizli örgütün mensupları Rus Partisi taraftarlarıdır. Kapodistrias'ın İstanbul'daki Rum Patriği'ne gönderdiği mektup açıkça Osmanlı topraklarının paylaşılması anlamına gelir ki ileriye dönük bu hesapta İngiltere'nin kontrolündeki Cezayir-i Seb'a olarak bilinen Yedi Ada'nın da Yunanistan'a ilhakı vardır (BOA, İ. MTZ. (01) / 1 / 2 - 2).

Yukarıda ifade ettiğimiz gizli örgütün açığa çıktığı günlerde İstanbul'daki Yunan Sefareti tarafından Hariciye Nezaretine verilen bir ilannamede de Yunanistan'da Muhibb-i İman adında bir gizli cemiyetin ifşa edildiği, bu örgütün niyetinin Arnavutluk, Livadiye ve Selanik bölgelerinde bir fitne uyandırarak halkı tahrik etmek olduğu ifade edilmektedir. Bu ilannamede, Yunan hükümeti memurları ve memleket hakimlerinin olayı soruşturmakta ve gerekli teftişleri yapmakta olduğu, bu çılgınca ve yapmacık hareketin mahiyetinin gerekli yargılamadan sonra açığa çıkacağı ve ilan edileceği de bildirilmektedir (BOA, İ. MTZ. (01) / 1 / 2 - 3). Aynı günlerde hem Yunanistan Maslahatgüzarının Hariciye Nezaretine sunduğu ilannamenin tercümesi, hem de İngiltere Sefiri Lord Ponsony'nin olayı detaylı olarak ifade ettiği varakası Sadrazam tarafından Saray'a arz edilmiştir. Arz tezkeresinde ifade edildiğine göre, Yunan Maslahatgüzarının her ne kadar Rumeli ve Arnavutlukta fesat çıkarmak isteyen örgüt yöneticilerinin yakalandıkları, dolayısıyla endişeye mahal olmadığı yönündeki teminatına rağmen yakında toplanacak meşveret meclisinde durumun değerlendirileceği, Rumeli, Arnavutluk ve Selanik bölgelerinde gerekli tetbirlerin alınması ve ihtiyaten hareket edilmesi noktasında mahalli yöneticilerin uyarılmasının ne mahiyette olacağını müzakere edileceği belirtilmektedir. Meşveret meclisinden çıkacak olan maslahatın icrası için Zat-ı Şâhâne'den izin alınacağı da vurgulanmıştır. Sadareten gelen arz tezkeresine çıkan irade-i seniyyede de meşveret meclisinde, ihtiyat kabilinden alınması gereken önlemleri ve bölge yöneticilerine yazılması düşünülen uyarı ve tembihlerin ne şekilde olacağını mütalaa edilmesi ve sonuçlarının arz edilmesi istenmiştir (BOA, İ. MTZ. (01) / 1 / 2 - 4). Burada şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Osmanlı yöneticileri, çok hassa bir konumda olan Arnavutluk ve Makedonya ile ilgili istihbar edilen bu olayı haklı olarak meşveret meclisini toplayacak kadar ciddiye almış ve bölgenin yerel idarecileri uyarılarak gerekli önlemler alınmıştır. Bu önlemler içinde askerî erkanın teyakkuz hâline getirildiği açıktır. Bir kaç sene sonra da zaten bu bölgelerde karışıklıklar baş gösterecektir. İşte ilerleyen sayfalarda detaylarını analiz edeceğimiz isyan hareketlerinin ve toplumsal karmaşanın sebepleri arasında, Yunanistandaki Rus yanlılarının yayılmacı politikalarının sonucu olan Hak Din Dostları gibi gizli ilhakçı örgütlerin faaliyetlerinin de bulunduğunu düşünüyoruz. Her ne kadar Yunanlılar bölgedeki Rumları ve Yunan kültürünün etkisi altında bulunan Hristiyan Arnavutları isyana teşvik etme düşüncesinde olsalar da Müslüman Arnavutlar gibi diğer unsurlar arasında da fitne ve fesat yayarak karışıklıklar çıkarma niyetinde oldukları kuşkusuzdur.

Arnavutların da yoğun olarak yaşadığı, Epir, Tesalya ve Osmanlı Makedonyasındaki Rumların 1821'lerden itibaren isyana kalkışmaları, diğer uluslara da "hakim güce karşı geliş" anlamında örnek teşkil etmiştir. Yunanistan'ın kuruluş aşamasında dahi Makedonyalı bir Rum olan ve yukarıda da adı geçen Emmanuel Papas, Makedonya bölgesinde bir isyana önderlik etmiştir. Ayrıca Epir'deki Rumlar da 1854 yılında isyan etmişler, akabinde Tesalya'da da isyanlar çıkmıştır (Erman, 2019, 108-109). Arnavutların, Yunanlıların hatta Bulgarların birlikte yaşadıkları bu bölgelerde Tanzimatın hemen öncesinde ve özellikle de

Tanzimat sonrasında bazen sosyal sebeplerle bazen de Rumların çıkardıkları isyanlarda olduğu gibi ulusal karakterli pek çok isyan çıkmıştır. Bu da, Osmanlı Rumelisinde bir isyan kültürünün özellikle Tanzimatla birlikte daha da kemikleştiğini gösterir.

Özellikle Gegalık bölgesini etkileyen bir isyan da 1844 yılında meydana gelmiştir. Fakat bu hareket tam olarak isyan olarak nitelendirilemez. Gerçekte bu olay, yağmaya dayalı bir tür eşkiyalık hareketidir. Olayın resmî evrakları Osmanlı arşivindedir. Bu isyanın bir çeşit çapul hareketi olduğu açıktır. Buna göre 1844 yılı içinde bölgede Arnavut eşkiyası tarafından bir isyan çıkartıldığı, İstanbul'daki Rusya Sefiri Mösyö Telbitof'un talimname olarak adlandırılan tahriratının Türkçe çevirisinden anlaşılıyor. Osmanlı hükümetine ulaştırılan bu talimnameye göre Arnavutlardan oluşan bir grup eşkiyanın Hristiyanlara ait hane ve kiliseleri yağmalayıp kadın ve çocukları yanlarına alıp götürdükleri bilgisinden hareketle bu olayın vakayıadiyeden addetmemiz icap etmektedir (BOA, HR. SYS. 120 / 3).

Yukarıda ifade ettiğimiz olayla ilgili olarak Venedik'te bulunan Rusya Konsolos Vekili tarafından Viyana'ya gönderilen 26 Haziran 1844 tarihli bir tahriratın Türkçe çevirisinde, yukarıdaki olayın ayrıntılarına ulaşabiliyoruz. Daha önce Rusya'nın İstanbul'daki sefiri tarafından Osmanlı hükümetine sunulan talimname adlı tahriratta bildirilen olayın aslında bazı Arnavut çetelerinin İşkodra sancağı sınırındaki bazı Karadağ köylerine düzenledikleri çapul faaliyetinden başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. 17 Haziran 1844 tarihinde iki grup hâlinde Karadağ tarafına hareket eden Arnavutların bir grubu, Reçka (Restčko) nahiyesine bağlı Duroş köyünden pek çok hayvanı gasp etmiştir. Fakat köylülerle aralarında çıkan çatışma sonucu bazılarını geri bırakmak zorunda kalmışlardır. Leşan (Lechan) nahiyesi tarafına saldıran diğer grup ise bazı kulübeleri ateşe verip kaçmışlardır. Daha sonra da Veranna ve Leşenderiye adalarındaki tapyalardan ve topçeker şalupalardan Karadağlılar üzerine ateş açarak bir çok hayvanın telef olmasına sebep olmuşlardır. Bu durumdan şikayetçi olan Karadağ Viladikası, durumu Rus temsilcilere iletmiştir (BOA. HR. SYS. 120 / 4). Bu olay şüphesiz ki, bölgede çok eskiden beri var olan yağmalama geleneğinin bir devamıdır. Belki de bölgedeki merkezî otoritenin zaafiyetinden kaynaklanan ufak çaplı hadiseler olarak olayı değerlendirmek gerekir. Karadağ Viladikasının, bu olayın sorumlusu olarak İşkodra kaymakamını işaret etmesi ise (BOA. HR. SYS. 120 / 4) olayı uluslar arası arenaya taşıma gayretinden olsa gerektir.

Balkanlardaki Ortodoksların hamisi sıfatıyla Rusya'nın bölgedeki hassasiyetleri dikkatle incelediği ve bahane bulmak için bazı olayları çarpıttığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki vakaya benzer diğer bir hadise de yine Rusya'nın taktiksel izlenimleriyle Babıâli'ye tebliğ edilmiştir. İstanbul'daki Rus Elçisi Mösyö Telbitof, Belgrad'da bulunan Rus Konsolosu olan General'den aldığı ayrıntılı istihbaratı 13 Ağustos 1844 tarihinde Sefaret Baştercümanı Hançeri Bey aracılığıyla Osmanlı Hariciye Nazırına tebliğ etmiştir. Burada yer alan haberlere göre Bulgaristan ve Bosna taraflarındaki Hristiyanlar, Arnavutların saldırılarına maruz kalmaktadır. Bu minval üzere pek çok Hristiyanın evi yağmalanmıştır. Son bilgiye göre de Bosna'nın Beyelina? adlı bölgesinde Devlet-i Aliyye'nin izni ile yakın zaman önce inşa edilen bir kilise, Arnavutlar tarafından tahrip edilerek içindeki değerli eşyalar yağmalanmıştır. Adı geçen belgede Rus Sefiri, bu bilgilerin doğruluğuna karşı çıkılmaması gerektiğini belirttiikten sonra, mübalağa olsa bile en az yarısının doğru olmasının bile Devlet-i Aliyye'nin harekete geçmesi için yeteceğini savunmaktadır. Rus Sefiri, bu tahriratında Devlet-i Aliyye'yi Arnavut eşkiyasına karşı tahrik etmektedir. Daha önce Asakir-i Şâhâne'nin Arnavut eşkiyasını sindirdiği hatırlatıldıktan sonra bölgedeki Hristiyanları koruma noktasında İstanbul'un üzerine düşeni yapması istenmektedir (BOA. HR. SYS. 120 / 6). Burada da aynı şekilde Arnavut çetelerinin Hristiyanlara dönük bazı yağma ve talan faaliyetlerine katıldıklarını görüyoruz. Bölgenin coğrafi yapısı bu tür hareketlerin engellenmesini zorlaştırdığı için yağmacılık uzun yıllar devam etmiştir.

1847'deki asıl büyük isyanın sinyali mahiyetindeki diğer lokal bir hareket de, yukarıda ifade edilen Karadağlılara dönük talan ağırlıklı çete hareketinden farklı olarak gelişen, yine aynı 1844 yılında cereyan eden hadisedir. Elimizdeki belgeye göre bu hadisenin sebebinin ekonomik değil, fakat Osmanlı askerî bürokrasisinin bölgenin hassasiyetini analiz etmeden giriştiği yanlış politiklar olduğunu görüyoruz. Selanik'teki Rusya Konsolosunun İstanbul'daki Rus Sefire gönderdiği tahriratın tercümesine göre, devrin Rumeli Ordusu Müşiri, o dönemde ordu merkezi olan Priştine'den haber göndererek Veranya / Viranya ile Paşantna / Paşetne arasındaki dağlarda bulunan Labgolab? adlı bölgenin köylerinin ileri gelenlerinin Priştine'ye gelerek kendisine itaatlerini sunmalarını istemiştir. Rumeli Ordusu Müşiri, bu çağrıya uyararak yanlarında adamları olduğu hâlde silahlı bir şekilde gelen Arnavutlara hitaben, memleketlerinin işleri hakkında lazım gelen tedbirlerin sadece reis ve ileri gelenlerle müzakere edileceğini, dolayısıyla şimdi memleketlerine geri dönmelerini ve filan gün filan saatte yalnız reis ve ileri gelenlerin silahsız olarak gelmelerini istemiştir. Fakat belirlenen gün ve saat gelince adı geçen bölgede bulunan büyük köylerden birinin ileri gelenleri, Müşir'in bu emrine itaat etmeyerek gitmemiştir. Bunun üzerine Rumeli Müşiri, tekrar

haber göndererek Arnavut reislerinin gelmesini talep etmiştir. Bu emre de itibar edilmeyince Rumeli Müşiri, reis ve ileri gelenlerin zorla getirilmesi için Mirliya Hayri Paşa'ya emir vermiştir. Bunun üzerine hazırlanan ordu bölgeye doğru harekete geçmiştir. Ordunun gelmekte olduğunu öğrenen Arnavut reis ve ileri gelenleri, evlat, eş ve akrabalarını köyde bırakarak, fakat silahlarını ve cephanelerini alarak dağlara çekilmişlerdir. Hayri Paşa ve askerleri yaklaşık üç yüz ailenin bulunduğu köye ulaştığında evlerin yakılmasını emretmiştir (BOA. HR. SYS. 120 / 5).

Yukarıda anlatılan bu hadise, Arnavutluk coğrafyasında vuku bulmuş olup, Arnavut reislerinin, yani köylerdeki ileri gelen Arnavut liderlerinin Rumeli Müşiri'nin huzuruna silahlı bir şekilde ve adamlarıyla birlikte gitmelerinin merkezî otoriteyi temsil eden Rumeli Müşiri tarafından hoş görülmemesi olayından kaynaklanan bir hadisedir. Kan davası gibi hadiselerin ve diğer aşiretler arası silahlı çatışmaların yoğun olduğu bu bölgede yaşayan Arnavutların silah taşıma örfünü dikkate almayan Müşir, hadiselerin büyümesine sebebiyet vermiştir, denilebilir. Fakat II. Mahmud öncesindeki gibi otonom yapılara onay vermeyen merkezî otoritenin bu tarz örfelere hoş bakmayacağı aşıkardır.

The History of Albania'nın yazarı Kristo Frasheri, 1844 yılında, Tanzimat'ın düzenlemelerine karşı yapılmış bir halk isyanından bahsetmektedir ki (Frasheri, 1964, 119) ki, kastettiği başkaldırı, ileri gelenlerin bu isyanvari hareketi olmalıdır. Oysa bu hadise, tam olarak Tanzimat'a karşı yapılmış bir hareket değil, dönemin Rumeli Müşiri'nin tavrına yönelik bir başkaldırıdır. Dolayısıyla Kristo Frasheri bu konuda yanlıya düşmüştür.

Rusya'nın Selanik konsolosundan gelen bu istihbaratın doğruluk derecesi ise meçhulümüzdür. Çünkü bu konuda Babıâli'den çıkan başka bir yazıya ulaşamamıştır. Fakat bu olaydan birkaç sene sonra başlayacak Toskalık isyanının sebepleri arasında bu tür vakaların da olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

1847 yılında patlak veren Toskalık isyanı ise, Tanzimat'ın uygulamalarından rahatsız olan Arnavutlar tarafından organize edildiği de bir gerçektir. Burada şunu da vurgulamak gerekir ki Arnavutluk'taki beyler, reisler olarak bilinen âyan ve derebeyi takımının tavırları, özellikle Norman kökenli Dukakin kabilesinin hareketleri ve Arnavutların mizacı ve fevrî karakteristikleri bu hareketlerin amilleri arasında sayılmalıdır. Şunu da ilave edelim: Tanzimat, Türklüğe daha doğrusu devlet ricaline nasıl bir çeşit "aşağılık duygusu" vermişse Arnavutluk'taki halka da bir o kadar "hoyratlık" katmıştır (Andıç, 2000, 45). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Arnavutluk kıtasının, Osmanlı ülkesinin Tanzimat'a en çok ayak direten muntıkası olduğunu söyleyebiliriz.

1847 (1263) yılında Arnavutluk'un Toskalık bölgesinde zuhur eden ve makalemizin ana konusunu teşkil eden isyanın sebepleri ise, Tanzimat'ın getirdiği yeni düzenlemelerle ilgilidir. 27 Nisan 1847 (11 Cemaziyelevvel 1263) tarihinde Sadarettin Yanya Valisine yazılan bir kaimede belirtildiğine göre, Toskalık'ta 1263 yılı başlarında Göleka adlı şaki tarafından başlatılan büyük isyanın sebeplerinden en önemlisi, Arnavutluk'taki bazı mahallerdeki Arnavut beylerinin küstürülmüş olmasıdır. Yani, daha önceden bazı Arnavut ileri gelenlerine verilen bazı rütbe ve makamların geri alınması veya onların birtakım imtiyazlardan mahrum kalmaları, 1847 Toskalık isyanının sebepleri arasındadır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1). Babıâli'den Rumeli, Üsküp, İşkodra, Niş, Tırhala vali ve mutasarrıflarına gönderilen bir kaime de, bunu desteklemektedir. Burada belirtildiğine göre daha önce Rumeli'de askerî ve idarî ıslahatlar yapan eski Rumeli ve Yanya Valisi müteveffa Reşid Mehmed Paşa zamanında genel olarak Arnavutluk, özelde de Toskalık'ın ileri gelen muteber şahsiyetlerine "kaza müdürlüğü" gibi bazı görevler tevcih edilmiştir. Reşid Mehmed Paşa vefat ettikten sonra ise bu görevler geri alınmıştır. Bundan dolayı Arnavut reisleri küstürülmüş ve devlete cephe almıştır. Dolayısıyla Toskalık'ta Göleka'nın başını çektiği isyanın çıkmasının ve büyümesinin perde ardındaki sebebi, işte bu ileri gelen kişilerin küstürülmesidir. Bunların bir kısmı isyana doğrudan destek verirken bazıları el altından isyanı teşvik etmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 5). Reşid Mehmed Paşa'nın bölgedeki dengeleri gözetenek eskiden beri devam eden ve aslında adı konulmamış bir otonomi olan örfî sistemi kısmen ve daha kontrollü olarak devam ettirmesi, belki de Arnavutları devlete bağlı tutmak amacına matuf idi. Fakat Reşid Paşa'dan sonra bundan vazgeçilerek ileri gelen Arnavutların görevlerinden alınması, isyanın patlak vermesine ve bölgede asayişin bozulmasına zemin hazırlamıştır.

Arnavutluk'ta 1847'de meydana gelen bu isyanın, köylüler ve dağlılar açısından en önemli sebeplerinden biri olarak gördüğümüz askerî düzenlemeler, sadece Rumeli'de değil Osmanlı ülkesinin diğer bölgelerinde de 1846'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Tanzimat öncesinde veya daha doğrusu 1843 ve 1846'daki asker alımını ve orduların yapısını belli bir düzene koyan yasalardan önce, devlet ihtiyaç duydukları eyaletlere emirler gönderir ve istenilen sayıda nefer, o yerin yöneticisi ve ileri gelenleri tarafından, gençler arasından evli veya bekar ayrımı yapılmaksızın seçilirdi. Bu da çoğu kez adam kayırmalara sebep olmaktadır. Bu konudaki eksiklikleri dikkate alan Devlet, 1843 yılında Rıza Paşa'nın gayretleriyle yeni bir

düzenlemeye gitmiş ve askerliği beş yıl zorunlu, yedi yıl redif olmak üzere sınırlandırmıştır. Ayrıca asker toplamada kur'a sisteminin uygulanacağı da belirtilmiştir. Ancak yeni nüfus sayımının henüz yapılmadığı gibi bazı sebepler yüzünden bu uygulama, ancak 1846'da yürürlüğe girmiştir. 1844 yılından itibaren Osmanlı orduları da beş ana orduya ayrılmıştır. Arnavutluk kıtasını içine alan ordu Üçüncü Ordu, yani Rumeli Ordusu olarak belirlenmiştir. Merkezi de Manastır'dır. 1846'dan itibaren her ordu kendi bölgesinden kur'a ile asker alımı yapacaktır (Tunalı, 2003, XXVII-IXXII, Cevdet Paşa, 1991, 9-10) Bu sistem ile birlikte adam kayırmanın da önü alınmış olacaktır. Bu durumdan her hâlde en fazla rahatsız olacak olanlar, geniş halk kitleleriydi. Bu sistemin Arnavutluk'ta da uygulamaya girmesi, 1847 isyanına sebep olan gelişmelerden en önemlisi olduğunu düşüncesindeyiz.

Tanzimat'ın yeni mülkî, askerî ve malî yenilikleri dört ayrı zümrenin tepkisini çekti. Bölgede Paşalık olarak bilinen ve fiiliyatta özerk olan birimlerini kaybeden eski derebeyleri, Tanzimat'a tepki gösterdiler ve eski Paşalıklarını tekrar elde edebilmek için fırsat kollamaya başladılar. Zorunlu ve ücretsiz askerlik sistemi ve devletin doğrudan vergi tahsili meselesi köylülerin ve dağlıların da reaksiyonuna vesile olurken eski özerk yaşantılarını kaybetmek istemeyen dağlı kabile birliklerinin lideri olan bayraktarlar, isyana meyilli bir vaziyet aldılar. Yeniliklerden rahatsız olan diğer bir zümre de esnaf liderleri idi. Onların da eski ayrıcalıkları ellerinden alınmıştı (Frasheri, 1964, 119).

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'e göre de 1847'deki Toskalık isyanının temel sebebi, Tanzimat'ın ilkelerinin bölgede de uygulamaya konulması sırasında halkın buna hazır olmamasının yanında Tepedelenliden sonra bölgedeki sancak ve kaza idarelerini yeniden devralan Arnavut âyan ve ileri gelenlerinin, aşırı merkezîyetçi anlayışın bir eseri olarak bertaraf edilmesidir. Arnavutluk'taki eşrafın gücünü kırarak bölgenin idari yapısını yeniden düzenlemekle görevli Reşid Mehmed Paşa'nın yer yer şiddete varan uygulamaları, Arnavutluk'un âyan ve eşraf ailelerinin tepkisine sebebiyet vermiştir. Arnavutluk'taki bu nüfuzlu ailelerin gücünü kırmak için yeni aileler ön plana çıkarılarak onlara idarî görevler verilmiştir. Bu şekilde isyana meyilli Arnavut reisleri yerine devlete sadık olan Arnavut aileler ön plana çıkarılmış ve onlar yönetime getirilmiştir. 1846'dan itibaren Arnavutluk'ta Tanzimat'ın en önemli ilkelerinden olan doğrudan vergi ve zorunlu askerlik usulünün tatbikine başlanması halkın topyekünü isyanına sebep olmuştur (İsmail Kemal Bey, 2016, 7-8). Çıkarları zedelenen bu Arnavut beyleri, Tanzimat'a direnen diğer eyaletlerde olduğu gibi, halkı kışkırtmaktan çekinmemişlerdir. Zorunlu askerlikten rahatsız olan köylüler ve dağlılar da bu kışkırtmalar ve yönlendirmeler neticesinde isyana kalkışmışlardır.

Daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse köylüler ve dağlılar açısından, 1847'deki bu isyanın sebeplerinden biri, belki de en önemlisi, kur'a-i şeriyye olarak bilinen, askere almada zorunlu kura usulünün başlamasıdır. Çünkü isyanı bastırmakla görevli Rumeli Ordusu Müşiri'nin Dersaadet'e gönderdiği tahrirata göre, isyan bastırıldıktan sonra kura sistemi bölgede uygulanacaktır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 1). Yeni askerî ve mülkî düzenlemeler kapsamında Osmanlı coğrafyasında uygulamaya konulan ve askere alma meselesini belli bir kaideye oturtan kur'a usulünün bölgede uygulanması, Toskalık halkını rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlıklar, dedikodu şeklinde yayılmaya başlamıştır. Bu durum, sonuç olarak, kur'a usulünü ve devletin yeni mülkî ve malî düzenlemeler çerçevesinde yer alan isteklerini kabul etmeme noktasına gelmiştir. Hatta yeni asker alımı yapmak için Avlonya kazasına gelen kur'a memurları, kaza halkı tarafından kovulmuş, kur'aya yardımcı olanlardan bazıları da hapsedilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). Kristo Frasheri'ye göre, isyan Laberia'da başladı ve Temmuz 1847'de Kurveleş'te hayvan vergisini toplamak için gelen tahsildarlar, başlarında eski bir tımarlı sipahi olan Zeynel Göleka (Zenel Gjoleka) olduğu hâlde yaklaşık 500 Lab (Ergiri ve Avlonya'da yaşayanlar), bu vergi memurlarını kovdular (Frasheri, 1964, 122). Göleka'nın bu hareketi, ilk değildir. Çünkü Osmanlı arşivi belgelerinde isyanın başlangıç tarihi olarak 1263 yılının başları verilmektedir ki bu da takriben 1847 yılının ilk haftalarıdır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1). Burada vergi memurlarının kovulması hadisesi daha sonra gerçekleşen hadiselerden olmalıdır. Böylece daha önce küstürülmüş bazı Arnavut beyleri de onları el altından tahrik etmişler ve isyan, dalga dalga yayılmış, devlete karşı silahlı mücadeleye dönüşmüştür.

OSMANLI HÜKÜMETİNİN ALDIĞI TETBİRLER

Göleka (Zenel Gjoleka) adlı bir Arnavut tarafından Toskalık bölgesinde 1847'de başlatılan isyanla ilgili olarak Yanya valiliğinden ve Rumeli Müşirliğinden Bâbîâlî'ye gelen tahriratlar üzerine Yanya Valisine gönderilen bir yazıda, bu konuda alınacak tetbirler açıklanmaktadır. Burada Göleka bir şaki olarak nitelendirilmekte, çıkan isyan ise hareket-i fesadiye olarak tanımlanmaktadır. Yanya Valiliği - Rumeli Müşirliği - Bâbîâlî üçlü mekanizması arasında yapılacak faaliyetler değerlendirilmektedir. Başlangıçta Göleka'nın bu isyan hareketi fazla önemsenmemiş olacak ki bu konuda Rumeli Müşirinden gelen uyarılara rağmen isyan ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu isyan sebebiyle Arnavutluk'ta asayiş sarsılmıştır. Sultan Abdülmecid, Arnavutluk'taki bu fesat hareketinin bir an önce ortadan kaldırılmasını istemiştir. Hedef, Göleka

ve diğer liderlerin “kahr ve tenkilidir” (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1-2). En azından Göleka ve diğer liderler, yakalancak ve İstanbul'a nakledilecektir. Bu konuda Rumeli Ordusu Müşirine özel görev verilmiştir. Yine Sultan Abdülmecid'in emriyle Rumeli Müşirinin refakatinde olmak üzere Reisürrüesa Emin Paşa da özel vazife ile bölgeye gönderilecektir. Rumeli Ordusuna takviye olarak Hassa ve Dersaadet Ordusundan da, içlerinde zabıterleri olduğu hâlde, bir piyade alayı ile kâfi miktarda topçu askeri ile top ve diğer lüzumlu mühimmat da Mirliya İbrahim Paşa kumandasıyla vapur ile Avlonya'ya gönderilecektir. Arnavutluk'taki isyancıların Yunan gemilerinden silah, barut ve diğer cephane tedarik ettikleri hükümetin malumu olmuştur. Dolayısıyla eşkiyanın denizle olan bağlantısını kesmek ve Yunan gemilerinden yardım almasını engellemek için Tufan Paşa'nın memuriyetiyle Adriyatik denizine dört adet savaş gemisi gönderilecektir. Dâr-ı Şûra Reisi Emin Paşa, bölgeye ulaştıktan sonra Rumeli Müşiri ile irtibat hâlinde olacak, bu askerler ve gemiler de bölgeye intikal edecektir. İsyanın bastırılması için Rumeli Müşiri müstakil olarak görevlendirildiğinden, Arnavutluk kıtasında görev yapan memurların azil ve değiştirilmesi konusunda da Rumeli Müşiri'nin görüşü sorulacak, ondan habersiz herhangi bir azil ve değişiklik yapılmayacaktır. İsyancıları berataraf etmek üzere Avlonya'ya gidecek olan Rumeli Ordusunun zahire ihtiyacının karşılanması ve ilk etapta on beş bin kıyye peksimedini hazırlanması ve bu konunun Rumeli Müşirine bildirilmesi de kararlaştırılmıştır. Üsküp Valisi de bu konuda bilgilendirilmiş ve kendisine gerekli nasihatlar ve icap eden tenbihler yapılmıştır. Zikredilen bütün bu tetbirlerin icrası, Rumeli Müşirinden gelen yazılarda belirtilen isteklerin süratle yerine getirilmesi ve gerekli hazırlıkların yapılması hususu, Yanya ve Üsküp valiliklerine kaime ile bildirilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1-2) Daha sonra Sadaret'ten Kaptan Paşa'ya yazılan bir tezkerede de Göleka'yı derdest etmek için yapılan hazırlıklar kapsamında gönderilmesi planlanan gemilerin Mustafa Bey memuriyetiyle gönderilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 6).

Belirtmiş olduğumuz bu hazırlıkların amacı, isyanın kesin olarak bertaraf edilmesi ve liderlerinin etkisiz hale getirilmesi veya en azından derdest edilerek İstanbul'a gönderilmesidir. Bâbîâlî işi sıkı tutmuştur. Fakat bu konuda geç kalındığı düşünülebilir. Çünkü isyan henüz başladığında Rumeli Müşiri, defaatle Dersaadet'e haber vermiş, fakat bürokratik süreç uzun sürmüştür.

Toskalık isyanının bastırılması hususunda yapılan hazırlıklardan biri de Rumeli bölgesinden başıbozuk askeri toplamak olmuştur. Silah altına alınacak başıbozuk askerlerinin maaş, tayinat ve diğer masraflarının kaynağı da Selanik, Siroz, Tırhala ve Köstendil emval-i mirîyesidir. Bu konuda çıkan irade-i seniyyenin gereği olarak bu adı geçen bölgelere ayrı ayrı şukkalar yazılmış ve durum Maliye Nezaretine de bildirilmiştir. Buna göre Rumeli Ordusu Müşiri ve özel görevle bölgede bulunan Reisürrüesa Emin Paşa tarafından, yukarıda belirtmiş olduğumuz yerlerin yöneticilerinden başıbozuk askerinin masrafları için gerekli olan para talep edilirse bu konuda acele edilecek ve istenilen para hemen gönderilecektir. Maliye Nezareti de bu yerlere yazı göndererek meselenin bir an evvel hâll edilmesini temin edecektir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 3). Burada açıklanan hususların bulunduğu belge tarihsizdir. Fakat daha önceki belgelerden hareketle 1263 yılı Cemaziyevlevli içinde, Miladî olarak 1847 Nisan ayının sonlarında yazıldığını düşünmekteyiz. Bu belgeden, Emin Paşa'nın da Rumeli Müşiri'nin yanında olduğunu anlıyoruz.

Toskalık'taki karışıklıkların ortadan kaldırılmasına matuf olarak mahallince yapılan hazırlıklar ve diğer masraflar için aylık altı bin kese Akça gerektiği tahmin edilmektedir. Bu paranın iki bin kesesi askerî masraflardır. Geriye kalan dört bin kese Akça ise olağan üstü masraflardır. Bunların karşılanması için yukarıda belirtilen yerlerin emval-i miriyyesi düşünülmüştür. Bu mali işlerin düzenlenmesi için Rumeli Emvali Başkâtibi Halil Efendi'nin, maaşı geçici olarak beş bin Kuruş'a çıkarılarak görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. İsyanın tahminen iki buçuk ayda bastırılması düşünülmektedir. Çünkü masrafların hesaplanmasında iki buçuk ay baz alınmıştır. Dolayısıyla iki buçuk ayda toplam olağan üstü masraf on bin kese olacaktır. Nafia hazinesinden de üç bin kese Akça alınması da kararlaştırılmıştır. Bu kararlaştırılan hususların irade-i seniyyesi de alınmıştır. Bu durum da Maliye Nezareti ile bölgedeki yerel yöneticilere tebliğ edilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 / 7).

Rumeli Müşirine takviye olmak üzere İstanbul'dan gönderilmesi kararlaştırılmış olan piyade alayının refakatinde olmak üzere top ve topçu birliğinin hazırlanması için de Sadarettin Tophane Müşirine de tezkere yazılmıştır. Toskalık bölgesine gönderilmesi düşünülen altı adet dağ topu ve her biri için yüz atımlık olmak üzere toplam altı yüz top mermisi ve diğer mühimmat hazırlanarak bir Topçu Binbaşısı veya Kolağası kumandasında, bir Yüzbaşı, bir Mülazım, altı Çavuş ve altı Onbaşı, neferleriyle beraber olmak üzere bölgeye sevk edilecektir. Bu konuda Tophane Müşiri ile Serasker Paşa iletişim hâlinde olacaklardır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 4). Tabii ki bu hazırlıklar yapılırken ilk olarak özel görevle bölgeye giden Reisürrüesa Emin Paşa, Bâbîâlî'ye bir pusula göndermiş ve bazı eşya, araç ve gereçler istemiştir. Hemen bu isteklerin yerine getirilmesi, istenilen eşya ve araç-gereçlerin satın alınarak tedarik edilmesi için Sadarettin Maliye Nazırına

da bir tezkere yazılmıştır.¹ Burada da bu işlerin tez olarak yapılması istenmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 4). Devletin bu konuda acele ettiği ve uzayan isyanın bir an evvel bastırılması için uğraştığı görülmektedir. Bu arada özellikle eşkiyanın tazyiki altında bulunan Yanya halkına teminat verilerek, icap eden öğütlerin yapılması da isyan konusundaki hazırlıklardan biridir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 5).

Toskalık isyanının bastırılması için yukarıda belirtmiş olduğumuz hazırlıklara ilaveten Bâbîâlî tarafından zaman zaman yeni önlemler de alınmıştır. Bu konuda askerî tetbirlerin ön planda olduğu açıktır. Asilerin bertaraf edilmesi için Dersaadet'ten bölgeye gönderilen birlikler ve kumandanların listesini şu şekilde özetleyebiliriz:

Edirne meviinden gönderilen bir tabur asker.

Dersaadet Ordusuna bağlı Birinci Alayın Bâb-ı Seraskerîde bulunan bir tabur askeri.

Hassa Ordusunun Dördüncü Alayına bağlı Birinci ve Dördüncü Taburları.

Altı adet dağ topu ve altı adet Topçu Onbaşı ve yeterli miktarda cephanes.

Yukarıda belirtilen askerî birlikler, yaklaşık bir Alay mesabesinde olduğundan bunların kumandanlığına Mirliya İbrahim Paşa getirilmiştir. İbrahim Paşa'nın maiyyetinde de Miralay Ahmed Bey başta olmak üzere, Kaymakam ve Binbaşı rütbelerinde iki kumandan ile başka zabıtlar da bulunmaktadır. Bütün bu askerî erkan, birlikleri ve gerekli araç-gereç ve mühimmat ile beraber iki adet vapura binerek Avlonya limanına doğru hareket etmişlerdir (BOA. A.) MKT. MHM. 3 / 6 - 1).

ASİLERLE MÜCADELE VE İSYANIN BASTIRILMASI

1847'deki isyan, Toskalık bölgesinin genelini etkileyen bir isyandır. Bu isyanla ilgili olarak devletin aldığı önlemleri, yaptığı hazırlıkları yukarıda kısaca belirttik. 1847 Toskalık isyanı, bölgenin genelini etkilemiştir; fakat tek bir kişinin sevk ve idaresinde değil de birden fazla lideri olan bir isyan olup tam olarak hiyerarşik bir kompozisyona sahip olduğunu söyleyemeyiz. Bununla birlikte Arnavutluk'ta menfaatleri daraltılmış Arnavut reis ve eşrafının bu harekette başat rol oynadığı açıktır. Bütün bunlara rağmen asiler arasında ön plana çıkan bir kişi var ki arşiv kayıtlarında da sık sık adı zikredilen Göleka'dır. Bu isyanda adı sıkça geçen Göleka ile ilgili olarak arşiv belgelerinde ayrıntılı bilgi yoktur. Fakat asilerin arasında sivrildiği kesindir. Onunla ilgili olarak Avlonyalı İsmail Bey'in Hatıratı'nda bazı bilgiler mevcuttur. Buna göre isyanda askerî liderlerin en önemlisi olan Göleka'nın asıl adı "Gjon (Con / John) Leka'dır." İsmail Kemal'in ailesi ile yakın ilişkileri olan bu sergerdenin en önemli özelliği, Arnavutluk ıslahatını yapan Reşid Mehmed Paşa'nın başchuhadarını öldürmesidir. Çünkü Reşid Mehmed Paşa, Arnavutluk'ta devlete sadık ailelerin iş başına gelmesi için isyana mütemayil veya başına buyruk hareket etmeye alışmış olan eski Arnavut reislerini bertaraf etmiştir. Bundan dolayı da İsmail Kemal'e göre Gjon Leka, bu cinayetle Reşid Mehmed Paşa tarafından bertaraf edilen dedesi ve Avlonya yönetici İsmail Bey'in intikamını da almıştır (İsmail Kemal Bey, 2016, 8-9). Frasherî'ye göre asıl adı Zeynel Göleka (Zenel Gjoleka) olan bu asi lideri, Kurveleş'te vergi memurlarını kovmuş ve silahlı 500 Lab (Ergiri ve Avlonya'da yaşayanlar) ile birlikte saldırıya geçmiştir. Aynı zamanda eski bir tımarlı sipahidir (Frasherî, 1964, 122). Tımar sisteminin kaldırılmasından hoşnut olmadığı açıktır. Osmanlı arşiv belgelerinde Toskalık isyanında etkili ve adı en çok geçen sergerde olması hasebiyle biz bu isyanı bazı kereler Göleka isyanı olarak nitelendirdik.

Osmanlı resmi belgelerine göre, isyan ilk olarak Delvine kazasında bulunan Kurveleş (Kurvelesh) nahiyesinde başlamıştır. Kurveleş halkı, devletin yeni yürürlüğe koyduğu askerî ve mülkî düzenlemelerden rahatsız olarak ara ara toplanmaya, devletin bu yeni düzenlemelerini tenkit etmeye ve durumlarından şikâyetçi olarak kur'a sistemini kabul etmeyeceklerini ifade etmeye başlamışlardır. Bu durum üzerine, isyana mütemayil bu hâlin diğer bölgelere sirayet etmesine mani olmak için yöneticiler nasihat yollu bazı girişimlerde bulunmuşsa da bu dedikoduları ve halkın toplanmalarını engelleyememişlerdir. Neticede bunları korkutmak ve ıslah etmek için hemen Mirliya Sadık Paşa kumandasında Yanya'da bulunan nizamiye askerlerinden iki tabur asker ve birkaç top, bölgeye sevk edilmiştir. Rumeli ordusu da durumun hassasiyetinden dolayı bu konuda bilgilendirilmiştir. Hatta takviye birlikler istenmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). Yukarıda bahsedildiği üzere Göleka ve yanındaki silahlı Labların vergi memurlarını kovması da bu sıralarda olmalıdır. Bununla birlikte vergi memurlarının kovulması meselesinden bahseden herhangi bir arşiv belgesine ulaşamadık. Fakat hükümetin Kurveleş'e asker sevk etme kararı alması, ancak böyle bir olayın sonucu olabilir. Ayrıca burada anlatılan hadise, öyle görünüyor ki, halkın devleti eleştiren sıradan bir dedikodusu ve toplantılar düzenlemesi de değildir. Devletin ilk etapta nasihat yolunu tercih etmesine rağmen ahali buna aldırmaz etmemiştir. Burada ahalinin kur'a usulünü kabul etmemesi, devlete nizamiye askeri vermeyeceği anlamına gelmektedir. Nizamiye askerlerinin Osmanlı ülkesinin her yerinde

¹ Maliye Nazırı İbrahim Sarım Paşa

görev yapabilme ihtimalinin olması ve uzun bir süre bu neferlerin memleketlerinden ayrı kalması onları böyle bir karşı duruşa sevk etmiş olmalıdır. Çünkü bölgeden, isyan zamanında bile, Başibozuk askeri toplanabilmiştir. Görünen o ki Başibozuk askeri toplanmasına halkın fazla bir itirazı yoktur. Zira bu çeşit askerler yine Rumeli bölgesinde, yani kendi memleketlerinde muvakkaten ve maaşlı askerlik yapmaktadırlar. Daha Sadık Paşa yanındaki birliklerle Kurveleş nahiyesine varmadan önce merkez ordudan takviye birlikler istenmesi de bu işin ciddiyetini göstermektedir.

Mirliva Sadık Paşa, Delvine kazasına giderken yolda muhaliflerle karşılaşmış ve yapılan muharebede onları yenmiş ve Delvine'ye girmiştir. Askerler, burada "dehşet ve halel" ile muhalifleri korkutmuştur (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). Belgede geçen "dehşet ve halel" kelimeleri, "korkutma ve zarar verme" anlamlarına gelir. İsyân daha sonra yayıldığına göre acaba ölçüsüz bir güç kullanımı olmuş mudur? Bunu kesin olarak bilmemiz imkânsızdır. Fakat muhaliflerin, Sadık Paşa daha Delvine'ye girmeden, silahlanıp organize olmaları ve askerleri ateşle karşılamaları ve özellikle daha önceden yapılan bütün iyi niyet çabalarını yanıtız bırakarak muhalefetlerini silahlı karşı çıkışa götürmeleri tam bir isyan hâli olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ölçüsüz bir güç kullanımının sözkonusu olmadığını düşünüyoruz.

Sadık Paşa'nın Delvine'deki bu başarısına rağmen isyan büyümüştür. Çünkü asilerin mevcudu sadece Delvine ile sınırlı kalmamıştır. Devletin ilk başlarda bu başkaldırış hareketinin başka bölgelere sirayet etmesinden duyduğu endişe, gerçek olmuştur. Ergiri'nin birçok bölgesinde asiler hakimiyet sağlamıştır. Sadık Paşa, henüz harekete geçmeden önce konu ile ilgili olarak bilgilendirilen merkez Rumeli Ordusunun da hazırlıklara başladığını belirtmiştik. Bu minval üzere Rumeli Ordusu Erkan Reisi olan Ferik İsmail Paşa kumandasında olmak üzere dört tabur piyade, iki bölük süvari ve kâfi miktarda topçu askeri ile Ergiri'ye doğru harekete geçmiştir. Ferik İsmail Paşa'nın ordusuna takviye olarak Başibozuk askerleri de katılmıştır. Piremedi Kazası Müdürü Fraşalı İsmail Bey'in biraderi Halim Bey beş yüz civarında, Filat (Filates) kazası hanedanından Cafer Ağa Dem de ihtiyaç anında Çamlık tarafından topladığı bin kadar Başibozuk askeri ile Ferik İsmail Paşa'nın maiyetine tayin edilmişlerdir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). Daha sonra bunlara Derbentler Başbuğu Süleyman Ağa Tahir de maiyyetinde bulunan askerlerle beraber katılmıştır. Ferik İsmail Paşa kumandasındaki birlikler, Delvine'ye doğru harekete geçmişlerdir. Yolda ve Delvine civarında birkaç kez asilerle karşılaşmış ve yapılan muharebelerde her iki taraftan pek çok kayıplar verilmiştir. Buna rağmen Delvine'ye giren ordu, buranın güvenli olmadığını anlayınca Ergiri (Gjirokastra) kasabası önlerinde daha güvenli bir sahaya çekilmiştir. Çünkü İsmail Paşa, Delvine'de ahalinin genel bir ittifak hâlinde bulduklarını ve suret-i haktan görünenlerin dahi aslında asilerle işbirliği içinde olduklarını düşünmektedir. İsmail Paşa'nın bu geri dönüşünü fırsat bilen asiler, Delvine kazasını tamamen ifsat ve istila ederek Ergiri kazasına sarkmışlar ve Cibal, Dernidat / Derindat? ve Telal / Tilal'i zaptetmişlerdir. Böylece İsmail Paşa kumandasındaki orduyu muhasara altına almışlardır. Fakat belli bir yerde karar etmediklerinden dolayı ordu etrafındaki bölgelerde gezinerek orduyu taciz etmeye başlamışlardır. Yani asiler düzenli ordu birliklerini vurkaç yöntemi ile yıpratmaya çalışmışlardır. İsmail Paşa'nın emrindeki kuvvetler yetersizdir ve acilen Başibozuk askerine ihtiyaç vardır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). Daha önceden Rumeli Müşiri Mehmed Reşid Paşa²ya yardımcı olması için bölgeye gönderilmesine karar verilen Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Reisi Emin Paşa, vapur ile Selanik limanına ulaşmış, oradan kara yolu ile Rumeli Ordusunun merkezi olan Manastır'a ulaşılarak Reşid Paşa ile bir araya gelmiştir. Emin Paşa'nın görevi sadece askerî kumandanlık değil aynı zamanda isyanın bastırılması hususunda Reşid Paşa ile müzakere etmek ve ona yardımcı olmaktır (BOA. A.) MKT. MHM. 3 / 6 - 1).

Asiler ise daha da ileri giderek Avlonya'yı tazyike başlamışlardır. Rumeli Ordusu, isyancıların baskı altında tuttıkları Avlonya'ya doğru harekete geçmiştir. Yanya Valisinden Bâbiâli'ye gönderilen bir yazıda bölgedeki durum anlatılmıştır. Buna göre isyancılar, Yanya yakınlarındaki Beşkuyu Derbendi'ne saldırmışlardır. Yanya halkı isyancıların bu baskısından dolayı korku içerisinde. İsyancıların bir grubu da Avlonya taraflarındadır. Rumeli Ordusu Avlonya'ya doğru harekete geçmiştir. Amaç, Avlonya bölgesinde bulunan isyancıları bertaraf etmektir. Eğer Avlonya cihetinde Rumeli Ordusu başarı gösterirse bu Yanya bölgesindeki isyancıları olumsuz olarak etkileyecektir. Bâbiâli, yapılan hazırlıklar ve icra edilen harekât ile bu işin kesin olarak çözeleğinden emin görünmektedir. Rumeli Müşiri ile Reisürüesa Emin Paşa'ya müştereken gönderilen tahrirata göre, Yanya ahalisinin durumu göz önüne alınarak hareket edilmesi istenmektedir. Sultan'ın iradesi mucibince Yanya Valisi'ne de bazı tenbihlerde bulunulmuş ve ahaliyi teskin

² Rumeli'de görev yapan üç Reşid Paşa vardır. Biri Sadrazamlık da yapan, Arnavutluk bölgesinin ıslahatını gerçekleştiren ve 21 Aralık 1832'de Mısır ordusu ile yapılan savaşta Konya'da İbrahim Paşa'nın kuvvetlerine yaralı olarak esir düşen Reşid Mehmed Paşa'dır. Diğeri ise Şaban 1259'da Rumeli Müşiri olan ve Safer 1263'teki ölümüne kadar bu görevde kalan Mehmed Reşid Paşa'dır. Diğeri de Mehmed Reşid Paşa'nın ölümünden sonra onun yerine Rumeli Müşiri olarak tayin edilen ve bizim burada konu edindiğimiz 1847 isyanını bastırmakla görevli olan Darbhor Mehmed Reşid Paşa'dır (Mehmed Süreyya, 1311, 390-396).

etmesi konusunda birtakım öğütler yazılarak gönderilmiştir. Verilen emir üzerine Yanya Valisinin bölge halkına yönelik olarak gerekli güvenlik tetbirlerini alması ve icap eden nasihatları havi yazıları yazması, halkın isyancılara katılımını engellileyecektir. Ayrıca Rumeli Müşiri ve Emin Paşa'nın birlikte hareket ederek sergerdelerin yakalanacağı ve gailenin tamamen yok edileceği düşünülmektedir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 5). Yanya valisinden, halkı teskin edecek nasihatlar etmesi gibi bazı tetbirlere başvurmasının istenmesinin sebebi, Beşkuyu Derbendine musallat olan asilerin Yanya halkını korkuya gark etmesi ve halkın, isyancıların propagandaları ile devletin telkinleri arasında tereddüt içinde kalmış olmasındandır. Dolayısıyla ordunun Avlonya'da başarı kazanması Yanya halkının da mütereddit fikirlerini ıslah edecektir. Bundan dolayı Yanya valisine gönderilen tahriratta, halkın teskini konusunda üstün gayretler göstermesi istenmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 8).

İsyancıların buldukları Avlonya tarafına doğru hareket eden Rumeli Ordusu, burada karşılaştıkları asilere ağır bir darbe indirmiştir. Göleka, adamlarıyla beraber kendi köyünün de bulunduğu bölgeye çekilmiştir. Bu galibiyet haberi, Rumeli Ordusu Müşiri tarafından Dersaadet'e yazılmıştır. Sultan Abdülmecid bu haberden dolayı son derece memnuniyet duymuştur. Bu haber Yanya Valisine de bildirilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 8). Ordunun bu galibiyetine rağmen, Toskalık halkından isyana meyilli olanlar Göleka tarafına geçerek isyanı genişletmişlerdir. Bunun üzerine Rumeli Müşiri, Dersaadet Ordusu'ndan bölgeye takviye birlikler gönderilmesini istemiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 -10). Yapılacak ilk muharebede asilere vurulacak büyük bir darbenin bölge halkının devlet tarafına geçeceği veya asilere karşı geleceği beklentisi böylece gerçekleşmemiştir.

İsyancıların Arnavutluk limanları vasıtasıyla Yunan gemilerinden silah ve mühimmat almalarına engel olmak için denizden abluka yapılmak üzere Arnavutluk sahillerine Mustafa Bey komutasında savaş gemilerinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Mustafa Bey'in bu konuda nasıl bir yöntem izleyeceği hazırlanan talimatname ile kendisine sunulmuştur. Bu talimat maddelerine göre deniz ablukası, Preveze'den Draç iskelesinin sonuna kadar olan hattı³ kapsayacaktır ve isyan tamamen kontrol altına alınıp asiler etkisiz hâle getirilinceye kadar da devam edecektir. Muhasaranın ne zaman başlayacağı ve nereleri kapsayacağına dair hazırlanan tahrir, büyük devletlerin İstanbul'daki sefirlerine takdim edilmiştir. Onlardan da birer beyanname alınmıştır. Bu tahrir ve beyannamelerin bir nüshaları Mustafa Bey'e de verilmiştir. Muhasara başladıktan sonra bölgeye gelen ve muhasara ilanından haberi olmayan yabancı tüccar gemilerinin kaptanlarına tabi oldukları devletin sefirinden alınan beyanname gösterilerek abluka altına alınan limanların herhangi birine girmesi engellenecektir. Büyük devletlerin vatandaşı olan tüccar gemilerinin kaptanlarından herhangi biri, bu ablukaya rağmen zorla limana yanaşmak isterse yürürlükteki deniz kaidelerine uygun olarak tutulup ilgili yerlere teslim edilecektir. Muhasara edilmesi kararlaştırılan Preveze'den Draç limanının sonuna kadar olan sahil şeridinin hududu Mustafa Bey'in takdirine bırakılmıştır. Dolayısıyla Mustafa Bey, bölgeye ulaştıktan sonra edindiği malumata istinaden ve kendi rey'i ile bu hududu değiştirebilecektir. Gerekirse bütün Arnavutluk kıyılarını abluka altına alabileceği gibi lüzum görürse bu ablukayı sadece asilerin yuvalandıkları bölgelerle sınırlandırabilecektir. Yani duruma göre hareket edecektir. Ablukaya memur olan Mustafa Bey, özel olarak isyanı bastırmakla görevlendirilen Rumeli Müşiri Reşid Paşa ve Askerî Şûra Reisi Emin Paşa'yla iletişim hâlinde olacak ve onların gönderdikleri yazılara uygun hareket edecektir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 9).

Rumeli Ordusu Müşiri Reşid Paşa ve Dâr-ı Şûra-yı Askerî Reisi Emin Paşa tarafından müştereken gönderilen 11 Temmuz 1847 (27 Receb 1263 tarihli bir yazıda bölgede kur'a-i şer'iyye usulüne teşebbüs edileceği haberi yer almaktadır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 1). Acaba asiler, kur'a sistemini engelleme yoluna mı gitmişlerdi? Bu konuda resmî belgelerde net bir bilgi yok. Bununla birlikte Reşid Paşa'nın, kontrol altına aldığı mahallerde hemen kur'a sistemine teşebbüs etmesinin ihtimal dahilinde olan iki sebebi olabilir. Birincisi o an itibari ile askere olan ihtiyacı karşılamak, diğeri de asilerin engellediği kur'a sistemini başlatarak diğer bölgelerde olduğu gibi askere almayı düzenli hâle getirmek. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Rumeli Ordusu'nun asker açığı, Dersaadetten getirilecek takviye birlikler ile bölgeden toplanması düşünülen Başbozuk askerleri ile kapatılacaktır. Dolayısıyla birinci ihtimal kendiliğinden ortadan kalkar. İkinci ihtimal ise yukarıda belirtildiği gibi kur'a sistemine teşebbüs edileceği bilgisi ile uyuşmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse Arnavutluk'ta kur'a sisteminin uygulanmasını engelleyen asilerin işgal ettiği yerler, Rumeli Ordusu tarafından kontrol altına alınınca hemen kur'a sisteminin uygulanması için hazırlıklar başlamıştır. Bu da İstanbul'un asıl hedefinin kur'a sistemi başta olmak üzere yeni düzenlemeleri bölgeye teşmil etmektir.

³ Bu hat, Serasker Paşa, Kaptan Paşa, Askerî Şûra Reisi Emin Paşa ve Nazır Efendi tarafından müzakere edilerek müştereken belirlenmiştir. Belgenin tarihi 15 Şaban 1263'tür (A.) AMD. 1 / 99 - 1).

Göleka başta olmak üzere bazı Arnavut sergerdelerinin başlattığı isyanın ilk olarak Delvine kazasında bulunan Kurveleş nahiyesinde zuhur ettiğini yukarıda belirtmiştik. Asiler, daha sonra çevre kaza ve sancaklara doğru hareket ederek Ergiri'ye gelmişler ve burada mevki kazanmışlardı. Daha önceden Ergiri'ye gönderilen Mirliva Sadık Paşa, Delvine yolu üzerinde asilerle çarpışmış ve onları hezimete uğratmıştı. Delvine'ye giren İsmail Paşa, buradaki ahalinin umumen ittifak hâlinde asileri desteklediğini anlayınca orduyu daha güvenli gördüğü Ergiri önlerine çekmişti. Bunun üzerine asilerin liderlerinden olan Göleka ve Ahmed Belo, adamlarıyla tekrar Delvine kazasına girmişlerdi. Burada ahali ile ittifak kurmuşlar ve kendilerine destek sağlamışlardı. Bunun üzerine bölgedeki kaza müdürlerinin Başıbozuk askeriyeye üzerilerine gönderilmesi ve nizamiye askeri ile kendilerine yardım edilmesi gibi bazı tedbirler düşünülmüştür. Fakat asilerin sayısı çok fazla olduğundan askerlerin mağlup olma riski göz önünde tutularak bu hareketten vaz geçilmiştir. Bunun üzerine meseleyi sulh yolu ile çözme girişimi yeniden gündeme gelmiştir. Böylece asilerin merkezi konumundaki Kurveleş nahiyesindeki muhtarlar, Ergiri'ye davet edilmiştir. Burada yapılan toplantıda bazen tehdit bazen de mükafat kabilinden sözlerle bir anlaşmaya varılmıştır. Buna göre on altı köyün ahali hissesine düşen yeni neferleri verecekleri gibi asilerin lideri Göleka ile avanesini teslim edeceklerdir. Ayrıca bundan sonra devlete itaatten çıkmayacaklarına dair senet imzalayarak taahhüt etmişlerdir (BOA. A.} MKT. MHM. 2 / 65 - 3). Burada devletin anlaşma yoluna girmesinin sebebi, hem kardeş kanının dökülmesini engellemek hem de muharebenin muhtemel olumsuz sonuçlarını önlemek olmalıdır. Ayrıca isyanı bastırmak için yapılan harcamaların miktarının fazla olması da, doğal olarak, devleti öncelikle bu yola sevk etmiştir.

Fakat yapılan bu mukaveleden sonra yedi adet köyün ileri gelenleri bir toplantı yapmışlardır. Diğer dokuz köyün ileri gelenleri ise bu toplantıya katılmamışlardır. Bu yedi köy ileri gelenleri kendi aralarında bir anlaşmaya varmışlardır. Buna göre eğer devlet Göleka ve arkadaşlarını cezalandırmaz ve istirahat ettikleri takdirde affedileceklerine dair teminat verilirse, verdikleri sözden dönmeyecekler ve asi liderlerini teslim edeceklerdir. Fakat devlet böyle bir teminata yanaşmazsa tekrar silaha davranacaklardır. Bu konu, Dersaadet'e bildirilmiştir. Bu hususla ilgili olarak Rumeli Müşiri Reşid Paşa da Serasker'e gönderdiği tahriratta, isyan çıkaran Göleka ve Ahmed Belo'nun bu harekette yalnız olmadıklarını, ahalinin bazı ileri gelenlerinin de bu işin içinde olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine isyanın başka yerlere sirayet etmeden bir an önce bastırılması için Rumeli Ordu-yı Hümayunu Erkan Reisi Ferik İsmail Paşa kumandasında Görice'de olan Piyade Üçüncü Alayı, tekrar Ergiri'ye sevk edilmiştir. Ergiri'ye yapılan bu takviye üzerine korkuya kapılan asilerden Ahmed Belo, gelip teslim olmuş ve affını istemiştir. Göleka'nın da yakında teslim olup af dileyeceği düşünülmüştür. Bütün bu konular ve asilerin şartlı olarak teslim olma niyetleri Meclis-i Hass-ı Vükelâ'da müzakere edilmiştir. Neticede kendi rızası ile teslim olup af dileyen Ahmed Belo'ya iyi muamale yapılmasına ve Göleka ve yandaşlarının şartlı teslimiyet taleplerinin reddedilerek Arnavutluk'ta emniyetin sağlanması ve refahın artırılması için asilerin bir an önce yakalanarak cezalandırılmaları konusunda fikir birliğine varılmıştır. Sultan Abdülmecid'in iradesi de bu yönde olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi Rumeli Müşiri Reşid Paşa'ya bu konuda özel yetki verilmiştir. Asilerin merkezi olan Kurveleş nahiyesi ve havalisine asker takviyesi yapılarak asilerin bir an önce yakalanması için tekrar harekete geçilmiştir. Bu hareketle ilgili olarak Seraskerlikten Rumeli Müşirliğine yazılar yazılmıştır. Bâbîâlî, Yanya Valisine de bu kararları iletmiştir (BOA. A.} MKT. MHM. 2 / 65 - 3). Göleka ve arkadaşlarının af teminatı ile teslim olmak istemesine devletin olumsuz yanıt vermesi bölgenin hassasiyetlerini korumak adına yapılmıştır. Çünkü stratejik bir öneme sahip olan, üstelik Avusturya ve Yunanistan'ın hedefinde olan Arnavutluk coğrafyasında zuhur eden karışıklığa devletin tahammül göstermesi düşünülemez. Bununla birlikte asi liderlerinden olan Ahmed Belo'ya iyi muamele yapılması, onun koşulsuz teslim olmasından dolayı olsa gerektir.

Bu arada tekrar Ergiri'ye ulaşan Ferik İsmail Paşa, buradan gönderdiği tahrirat ile askerleri için tayinat ve levazımatın bir an evvel satın alınarak irsal edilmesini istemiştir. Bölgenin ileri gelenlerinden olan ve Kapıcıbaşı rütbesine sahip Cemil Ağa da İsmail Paşa'nın maiyetine gönderilmiştir. Bu konuda Sultan'ın ve Bâbîâlî'nin İsmail Paşa'ya olan güvenleri tamdır. Yanya Valisi gelişmeleri takip edip gerekli kolaylığın sağlanması için üzerine düşeni yapmaktadır (BOA. A.} MKT. MHM. 2 / 65 - 2). Asiler bu suretle iki koldan sıkıştırılmak istenmiştir. Avlonya taraflarında bizzat Reşid Paşa ile Emin Paşa, Ergiri'de ise İsmail Paşa, asiler üzerine gitmektedir. Denizdeki abluka da düşünülürse Göleka'nın sıkıştığını söyleyebiliriz.

Ordu için istenen ve Beşkuyu Derbendi'nde toplanan zahire, levazımat ve diğer araç-gereçleri Ergiri'ye götürmek için yola çıkan nizamiye askerlerinden oluşan konvoyu asiler saldırmış ve bunun üzerine Ferik İsmail Paşa, yanındaki birliği ile asilerin üzerine gitmiş ve onları ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu muharebenin olduğu günün gecesinde de ikinci kez asiler bozguna uğratılmıştır (BOA. A.} MKT. MHM. 2 / 69 - 1). Ergiri'deki ordunun bu şekilde harekete geçerek zahire ve diğer levazımatın emniyetini sağlanması ve

asileri hezimete uğratması, istenen zahire ve levazımatın Rumeli Ordusu'na ulaşmasını sağlamıştır. Bâbiâli'ye göre bu başarı gelecek zaferlerin mukaddimesi olacaktır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 9).

Asilerin Ergiri bölgesinde tekrar hezimete uğratılmalarından sonra, kur'a sisteminin uygulanması konusunda hazırlıklara başlanmıştır. Bu hazırlıkların ne yönde olduğu Rumeli Müşiri tarafından Dersaadet'e gönderilen yazılarda ifade edilmiştir. Sultan Abdülmecid ordunun bu başarısından da memnuniyet duymuş ve fesatçıların bir an evvel hezimete uğratılması ve Göleka'nın mutlaka yakalanması gerektiğini ifade etmiştir. Sadrazam tarafından Serasker Paşa'ya gönderilen bir yazıda bu konuda Müşir Reşid Paşa'nın üstün gayret göstermesi gerektiği ile ilgili bir cevapname yazılması da istenmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 7).

Bu arada Göleka'nın etkin rol oynadığı bu isyanın bastırılmasının bu kadar uzun sürmesi ve başlangıçta lokal bir alanda başlayan bu karışıklıkların giderek Güney Arnavutluk'ta yayılmasının en büyük sebeplerinden biri de, bölgedeki yüksek dereceli memurların, yani vali, mutasarrıf ve kaza müdürlerinin Rumeli Müşiri Reşid Paşa'ya gerekli yardımı yapmamalarıdır. Rumeli'nin emniyetinin sağlanması ve isyanın bastırılması konusunda yegâne yetkili kişi olan Müşir Reşid Paşa'nın bölgenin yöneticilerine gönderdiği yazılarındaki emirleri ve yahut istekleri bu idareciler tarafından yerine getirilmemiştir. Bu da Reşid Paşa'nın faaliyetlerinde olumsuz neticeler vermiştir. Bundan dolayı Bâbiâli'den Rumeli, Üsküp, İşkodra, Niş, Tırhala vali ve mutasarrıflarına bir çeşit ihtarname diyebileceğimiz kaimeler gönderilmiştir. Burada adı geçen yöneticiler uyarılmış ve bundan sonra Rumeli Müşiri Reşid Paşa'nın isteklerinin yerine getirilmesinde ihtimam gösterilmesi istenmiştir. Ayrıca daha önceden Rumeli Valisi ve aynı zamanda Sadrazam olan merhum Reşid Mehmed Paşa tarafından kaza müdürlüğü gibi bazı görevlere atanan Arnavut ileri gelenlerinin Reşid Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra, görevlerinden alınmaları onların devlete küstürülmelerine sebep olmuş ve isyanın yayılmasında etkili olmuştur. Bunun yanında isyan eden ve devlete karşı gelen kişilerin kuvvet kullanılarak derdest ve tenkil edilmeleri nasıl gerekliyse küstürülmüş ileri gelenlerin gönüllerinin alınıp ehliyetlerine göre, kaza müdürlüğü gibi bazı görevlerde istihdam edilmeleri de son derece önemlidir. Rumeli bölgesindeki yöneticilerin bu konulara uygun hareket etmeleri gerektiği Bâbiâli tarafından istenmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 5). Bu isyana, çıkarları zedelenen Arnavut reisleri ve eşrafının destek verdiği, hatta bizzat adam toplamak suretiyle dağlara çıkıp askerle çarpıştığı açıktır. Bunu Avlonyalı İsmail Kemal de teyit etmektedir. İsmail Kemal Bey'in ifadesine göre isyana Arnavut reisleri, silahlı adamlarıyla birlikte katılmış ve dağlarda mevziler alarak Osmanlı düzenli ordularına karşı mücadele etmişlerdir. Bu reislerin içinde İsmail Kemal Bey'in babası Mahmut Bey ve amcası Selim Paşa da bulunmaktadır (İsmail Kemal Bey, 2016, 8). Bu şekilde Arnavut reislerinin isyana öncülük ettiği ve halkı kışkırttığı meselesi, ulaştığımız arşiv kayıtlarında da teyit edilmektedir. Bâbiâli'nin meseleyi incelemesinden sonra Göleka hareketinin sebeplerini tespit ettiğini görüyoruz. Bu yüzdendir ki Üsküp ve Yanya Valilerine de uyarılarda bulunulmuştur. Valilerin Rumeli Müşirinin reyini alınmadan kendilerine göre memur atama ve azil yapmamaları istenmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 6). Yukarıda da belirtildiği gibi isyana bulaşmamış Arnavut liderlerine kaza müdürlüğü gibi vazifelerin verilmesi emri, isyanın daha da büyümesini engellemeye matuftur. Devletin burada geri adım attığını görüyoruz. 1828-1832 yılları arasında Rumeli Valisi, bazı sancakların da mutasarrıfı olan ve aynı zamanda Sadrazamlık da yapan Reşid Mehmed Paşa'nın Arnavutluk ıslahatı olumlu neticeler hasıl etmişti. Bölgenin hassasiyetine uygun bir politika geliştiren Reşid Mehmed Paşa, devlete sadık Arnavut reislerine çeşitli üst düzey görevler tevdi etmişti. Bu şekilde bölgede huzur ve güvenlik muvakkaten de olsa sağlanmıştı. Hatta Bosna'daki karışıklıkları da bertaraf etmişti. Bölgedeki itaatsiz ayanların gücünü kıran Reşid Mehmed Paşa, Manastır, Yanya ve diğer Arnavut bölgelerinde merkezî otoritenin sağlanmasında etkili olmuştu. Bölgede askerî ve idarî ıslahatlar yapmıştı (Beydilli, 2008, 12-14). Fakat Reşid Mehmed Paşa'nın bölgeden ayrılmasından sonra, onun yaptığı ıslahata aykırı olarak Arnavut ileri gelenleri görevlerinden alındığından dolayı küstürülmüştür. Bu durumun, isyanın yayılmasında etkili olduğunu anlayan Bâbiâli, onlara yeniden görev verilmesini ve iyi muamalede bulunulmasını isteyerek isyanın genişlemesini önlemek istemiştir. Bu durum bir nevi geri adım kabul edilebilir. Bunun yanında bölgedeki vali ve mutasarrıfların kendi inisiyatiflerini kullanarak azil ve tebdil işlemlerine girişmeleri de bunda etkili olmuştur. Fakat Bâbiâli'nin mevcut durumda bu yapılanların hata olduğunu kabul etmesi ve bölge idarecilerini uyarması önemlidir.

Belki bu uyarılardan biri addedilecek bir ikaz da Üsküp ve Yanya valisi başta olmak üzere bölgedeki diğer yöneticilere gönderilen ve bölgede Tanzimat'ın rükünleri kabilinden uygulanan nizamın kuvvetlendirilmesi ve yeniden şekillendirilen mülkî sistemin korunmasına yönelik olarak teyakkuz hâlinde olunmasına matuftur. İsyana etmeye meyilli olanlara karşı da hassas olunmasını öğütleyen ve Sadarettin gönderilen bu tür yazılara bölge idarecilerinden de cevaplar gecikmemiştir. Üsküp Valisi Mehmed Selim'in, Sadrazam'a gönderdiği 15 Temmuz 1847 (1 Şaban 1263) tarihli tahriratında kendisine iletilen emirlere uygun

olarak mevcut sistemin korunması ve isyana meyilli olanlara karşı teyakkuzda olunması için gerekli önlemleri aldığını ifade etmesi önemlidir. Bu konuda bölgede görev yapan memurlara da büyük görevler düştüğü belirtilmiştir. Aynı şekilde Arnavut milletinin karakteristik özelliklerinin de dikkate alındığının özellikle belirtilmesi ilginçtir. Burada ifade edildiğine göre, Arnavutlar, isyana meyilli ve itaatlerine asla emniyet edilemez. Arnavutluk coğrafyasının hassas bir mevkide bulunduğunu bildiren Üsküp Valisi Mehmed Selim, Arnavutların herkesçe bilinen zafî özelliklerini de göz önünde bulundurarak kaza, kasaba ve köylerdeki ahvali gizliden ve açıktan izlediğini, araştırma ve soruşturmalara halkın düşüncelerini öğrenmeye çalıştığını ve özellikle de mevcut duruma ve mevkiye göre hareket ettiğini belirtmektedir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69- 13). Bu gibi yazışmalara getirdiğimiz esaslı yorum, ancak şu minval üzere olmalıdır: Devletin Arnavutluk coğrafyasında iki nokta üzerinde hassas olduğu açıktır. Birisi yeniden oluşturulan ve âyanların gücünü kıran mülki nizamın korunması, diğeri de bölgenin jeopolitik özelliği dikkate alınarak halkın küstürülmeden merkezi otoriteye bağlılığının sağlanmasıdır. Göleka'nın yanındaki adamları ile otoriteye karşı gelmesi belki lokal bir hareket olarak değerlendirilebilirdi. Fakat devlet, Arnavutluk gibi Adriyatik sahilinde olan ve başta Avusturya ve Yunanistan gibi devletlerin hedefinde olan bir bölgede çıkan lokal bir isyanın bile ciddi sonuçlar doğurabileceğinin farkındadır. Nitekim isyan bütün Toskalık havalisini sarmıştır.

Rumeli Ordusu tarafından asiler üzerine gönderilen Ferik İsmail Paşa, bazı şifahî düşüncelerini iletmesi için Rumeli Ordusu Meclis Üyesi Miralay Mustafa Bey'i Dersaadet'e göndermiştir. Hemen akabinde yine Rumeli Ordusu Meclis Üyesi olan Miralay Şükrü Bey de bizzat gelerek bir tahrirat sunmuştur. Hem Miralay Mustafa Bey'in sözlü beyanında hem de Miralay Şükrü Bey'in getirdiği tahriratta isyanın gittikçe büyümekte olduğu ve çok güçlü önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun üzerine toplanan Meclis-i Vükelâ'da daha önceden Rumeli Müşiri Reşid Paşa tarafından Dersaadet Ordusu'ndan istenen takviye birlikler konusu ve Miralay Mustafa Bey ile Miralay Şükrü Bey'in getirdiği haberler ile Yanya Valisinin daha önceden gönderdiği tahriratlarındaki konular müzakere edilmiştir. 22 Temmuz 1847 (8 Şaban 1263) tarihli belgeye göre, Bâbîâlî'nin öteden beri korktuğu ihtimalin gerçekleşmiş olduğunu görüyoruz. Bu ihtimal, Toskalık halkının isyana umumî bir destek vermesidir. İsyân vahim sonuçlar doğumuştur. Toskalık bölgesinde asayiş sarsılmıştır. Bundan dolayı daha güçlü tetbirler kapsamında olmak üzere, istenen takviye birliklerinin bir an önce hazırlanarak gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte eşkiya olarak nitelenen asilerin buldukları yerler dağlık ve sarp bölgeler olduğundan, oralarda nizamiye askerlerinin yorulması uygun olmayacağından bu tür yerlerde nizamiye askerlerine yardım etmek üzere bölge halkından daha önce toplanan Başbozuklara ek olarak maaşlı ve tayinatlı yeni Başbozuk askeri yazılmasının uygun olacağı kararlaştırılmıştır. Hiç değilse isyan bastırılincaya kadar Boşbozuk askerlerinden yararlanılmalıdır. İstanbul'dan deniz yolu ile gönderilecek olan "bir alay" nizamiye askerinin de bir an evvel Avlonya iskelesine çıkarılmasına karar verilmiştir. Burada devlet aklının planı, daha önceden asilerle muharebe hâlinde olan nizamiye birlikleri ile yeni gönderilecek takviye birlikler arasında kalarak korkuya kapılacak olan asilerin, böylece ekisiz hâle getirilmesidir. Sadaret'ten Rumeli Müşirine yazılan bu tahriratta isyanın Gegalık bölgesine sıçraması ihtimali de göz önünde bulundurularak Arnavutluk'un kuzey bölgelerine de askeri birliklerin gönderilerek gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Rumeli Müşiri'nin de bizzat muharebe bölgesine giderek askere yerinde kumanda etmesi de talep edilmiştir. Ayrıca daha önceden gönderilmesi düşünülen gemilerin de bir an önce yola çıkarılması kararlaştırılmıştır. Buna göre iki Korvet ve iki adet de Brik'in bahriye ümerasından yetenekli bir kumandanın idaresinde Adriyatik'teki Arnavutluk kıyılarına gönderilerek asilere gözdağı verilmesi hedeflenmiştir. Bu arada Rumeli Müşiri Reşid Paşa, sadece Toskalık bölgesinde değil Gegalık bölgesinde de güvenliğin sağlanması için özel yetkilerle görevlendirilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 - 11). Bâbîâlî'nin başlangıçta iki büyük endişesinin olduğu açıktır. Bunlardan biri isyana Toskalık bölgesinin umumen destek vermesi, diğeri de isyanın Gegalık bölgesine yayılmasıdır. Bunlardan birincisi gerçekleşmiştir. Toskalık halkının çoğunluğu asilere arka çıkmıştır. İkinci ihtimalin gerçekleşmesi için ise bazı alametler zuhur etmiştir ki bundan dolayı devlet Gegalık bölgesinde de önlemlerin alınmasını istemiştir. Rumeli Müşiri'ne bu konuda da tam yetki verilmiştir. Böylece bütün Arnavutluk kıtasının güvenliği ve huzuru Rumeli Müşiri Reşid Paşa'ya emanet edilmiştir.

Vükelâ heyetinin aldığı kararlardan sonra da bölgedeki bazı mahallere Buyuruldular gönderilerek Göleka'nın etkisinin kırılması hedeflenmiştir. Daha önceden nizamiye askerlerine takviye olmak üzere toplanan bir miktar Başbozuk askerine ilave olarak tekrar Başbozuk askeri yazımının yapılması kararına uygun olarak Yanya caddelerindeki geçitleri, bölgedeki kritik derbent ve köprüleri muhafaza etmek üzere ilk etapta 700 Başbozuk neferi yazılmıştır. Bunlardan 500 neferi Çamlık ahalisinden, 200'ü de Grebene kazasından yazılmıştır. Bu askerlerin maaş, tayinat ve sair masraflarının karşılanması için Maliye Nezareti görevlendirilmiştir. Bölgenin durumu ve Başbozuk askerinin maliyeti gibi konular Meclis-i Vâlâ'da da

müzakere edilmiştir. Dolayısıyla daha önce de ifade edildiği gibi Toskalık bölgesinin stratejik mevki de göz önüne alınarak isyanın bir an önce bastırılması için ne gerekiyorsa yapılmasına bir kez daha vurgu yapılmıştır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 - 2). Rumeli Müşiri'nin ifade ettiği göre, isyancılarla mücadelede başarı sağlayabilmek için daha fazla Başbozuk askerine ihtiyaç duyulmuş ve toplamda 9.000 Başbozuk'un toplanması için muhtelif kazalarda çalışmalar başlamıştır. Bu Başbozuk askerinin maaş ve tayinatı ile Asakir-i Nizamiye askerinin masraflarının aylık 6.000 Kесе Akça tahmin olduğunu daha önce belirtmiştik. İsyanın iki buçuk ayda neticelendirilmesi tahmin edildiğinden dolayı toplamda ihtiyaç duyulan 10.000 Kесе Akça'nın daha önce de ifade edildiği gibi, bölgenin emvalinden tesviyesi konusunda Maliye Nezareti'ne tahrirat yazılmıştır. Maliye Nezaretine gönderilen yazıya göre ihtiyaç duyulan aylık 6.000 Kесе Akça'nın 2.000 Kесе'si zaten Nizamiye Askeri'nin masrafları içindir. Burada isyancılarla mücadele için olağan üstü olarak ihtiyaç duyulan miktar sadece aylık 4.000 Kесе Akça'dır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 12).

İsyanın bastırılması için toplanmasına karar verilen Başbozuk askerinin maaş ve tayinatı ile Asakir-i Nizamiye'ye alınacak yeni neferlerin masraflarının karşılanması için Maliye Nezareti ile yapılan muhabere neticesinde bir bütçe tahsis edilmiştir. Üsküp, Niş ve Selanik Valileri, Tırhala mutasarrıfı ve Siroz Muhassılına gönderilen tahrirata göre, yeni istihdam edilecek askerlerin masrafları, Maliye Hazinesinden tahsis edilen miktar üzerinden olmak üzere Üsküp, Niş, Selanik, Tırhala ve Siroz emvalinden tesviye edilecektir. Bu konuda Rumeli Müşiri, para istediği takdirde derhal kendisine istediği miktar gönderilecek ve bunu belgeleyen makbuz senedi de Maliye Nazırına iletilecektir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 14). Bâbiâli, isyanın bastırılması için gerekli olan Başbozuk askerini yine Arnavutluk bölgesinden topladığı gibi bu askerlerin maaş ve diğer masrafları için ihtiyaç duyulan parayı da yine Rumeli bölgesindeki eyalet ve sancakların emvalinden karşılamaktadır.

Asker tedariki, isyanın merhaleleri ve yapılan mücadele konusunda Yanya valisinden gelen tahriratlar, Serasker Paşa'ya da iletilerek görüşlerine başvurulmuştur (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 13). Rumeli Müşiri Reşid Paşa ve bölgede bulunan Dâr-ı Şûra Reisi Emin Paşa, asker tedariki konusunda ivedi davranmışlar ve ilk olarak Gegalık bölgesinden toplanan bir miktar Başbozuk askeri, isyan mahalline intikal ettirilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 11).

Burada dikkât edilecek bir husus, sadece Delvine kazasında, hatta Kurveleş nahiyesi gibi dar bir alanda başlayan bu isyan, niye kolayca bastırılmadı ve niye etraf kazalara sirayet ederek genişledi? Aslında bu soruların cevabı yukarıda örtülü biçimde belirtildi. Ahalinin ve yeni düzenlemelerle çıkarları zedelenen bazı Arnavut beylerinin isyancılara, çoğu zaman üstü kapalı olarak destek verdiği açıktır. Hatta toplanan bazı Başbozuk askeri bile asilere tüfek doğrultmaya yanaşmamıştır. Buna en güzel örnek Ferik İsmail Paşa'nın emrindeki bazı Başbozuk birliklerinin hareketidir. İsyanın zuhur ettiği Delvine üzerine ilk gönderilen Mirliya Sadık Paşa'ya yardım ve destek olmak üzere görevlendirilen Rumeli Ordusu Erkan Reisi İsmail Paşa'nın ordusu Delvine yolu üzerinde ve Delvine bölgesinde asilerle girdiği çatışmalarda bazı Başbozuk askerinin ihanetine maruz kalmıştır. Filat (Filates) kazası hanedanından Cafer Ağa Dem'in Çamlık bölgesinden topladığı bin kadar Başbozuk askeri ile Derbentler Başbuğu Süleyman Ağa Tahir'in askerleri, asilerle çatışma başladığında müdahil olmamışlar ve karşı taraftan seyirci gibi bakmışlar, hatta yapmacık bir bozgun havası vererek ordunun zarara maruz kalmasına çalışmışlardır. Burada İsmail Paşa'nın görüşüne göre devlete bağlı gibi görünenler bile aslında önceden asilerle ittifak kurmuşlardır. Dolayısıyla bölgedeki halkın ekserisi asilerle işbirliği içindedir. Bundan dolayıdır ki İsmail Paşa, ordunun Delvine'de eğlenmesinin tehlikeli olacağını düşünerek daha güvenli olan Ergiri taraflarına karargâh kurmuştur (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). Burada İsmail Paşa'nın orduyu Delvine'den çıkarmasının sebebi, asilerle bir olan ahalinin saldırısına maruz kalma endişesi olmalıdır. Yoksa isyan merkezini kontrol altına aldığını düşünerek Delvine'de karar kılabilirdi. Bu durum, isyanın halk tabanındaki canlılığını göstermektedir. Çünkü 1847 isyanında köylüler ve dağlılar başat rol oynamıştır. Laberia'nın dağlarından inen dağlılar, diğer köylülerle birleşip saldırıya geçmişlerdi (Frasheri, 1964, 122).

Asilerin Ergiri önlerinde bulunan İsmail Paşa'nın düzenli birliklerini, vurkaç takdiği ile, yıpratmaya çalışmalarına rağmen İsmail Paşa, onları takip etme yoluna gitmemiştir. Çünkü emrindeki asker sayısı yetersizdir ve sarp yerlerde nizamiye askeri güçlük çekmektedir. Bu durum, İsmail Paşa tarafından Rumeli Müşiri Reşid Paşa'ya arz edilir ve acilen daha fazla Başbozuk askerine ihtiyaç duyulduğu belirtilir. Bunun üzerine eski Kesriye Kaymakamı Şahin Bey, paşa sancağından topladığı 1800 kadar Başbozuk askeri ile 5 Ağustos 1847 (22 Şaban 1263) tarihinde Delvine kazasına ulaşır. Uygun olmayan bir vakit ve mevkide, yani bir akşam üzeri, asilerle karşılaşan Şahin Bey'in Başbozuk ordusu, yapılan muharebede ağır bir yenilgi almıştır. Bu çatışmada Şahin Bey'in yeğeni Göriceci Selim Bey ve kayınbiraderi Naslic (Naslic)li Hüseyin Bey, bir miktar askeri ile şehit düşmüştür. Askerlerin bir kısmı da yaralanmıştır. Şahin Bey ve askerleri, bu hâl üzere iken perişan bir şekilde Ergiri'ye iki saat mesafede bulunan Behve? kasabasına dönmüşlerdir. Asiler de

pek çok kayıp vermiş olsa da onlar için bu muharebe bir galibiyet göstergesi olduğundan cesaretleri ve ümitleri artmış vaziyette olduğundan Toskalık havalisindeki tasallut ve istilaları da artmıştır.⁴ (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). Asiler, kazandıkları bu zaferden cesaretle orduyu, ihtiyacı olan ekmekten mahrum bırakmak için bölgedeki bütün un değirmenlerini tahrip ederek kullanılamaz hâle getirmişlerdir. Ayrıca orduya gerekli olan odunun naklini de tamamen engellemişler ve Yanya - Ergiri yolunu da tutmuşlardır. Dergâh-ı Âli Kapucubaşlarından Yanya Ziraat Müdürü Derviş Ahmed Bey'in 19 Ağustos 1847 (7 Ramazan 1263) tarihinde yazdığı ve 30 Ağustos 1847 (18 Ramazan 1263) tarihinde Dersaadet'te Yusuf Cemil Efendi'ye posta ile ulaşan ve Toskalık bölgesindeki isyan olaylarının anlatıldığı varakaya göre, Çamlık bölgesinde bulunan Filat (Flates), Margılıç (Margliç) ve Aydonat kazaları ahalisi, bu zamana kadar zahiren isyan edememişler ise de İsmail Paşa'nın Ergiri önlerine çekilmesi ve Şahin Bey'in asilere yenilgisinden sonra, toplantılar tertip etmeye başlamışlar ve isyancıların önde gelenlerinden olan Hamid Çapar ve arkadaşlarının etrafında toparlanmaya başlayarak sahildeki iskeleleri ele geçirmek ve Yanya'ya saldırmak için bazı teşebbüslere girişmişlerdir. Sonuç olarak Yanya sancağı ve ahalisi çoklukla Hristiyan olan Palipogon kazasından başka bölgedeki bütün kazalar, isyan hâlinindedir. Yanya halkı ise, kendilerini koruyacak yeterli asker olmadığından, yakın bölgede yer alan Çamlık asilerinin saldırısından korkmaktadırlar. Bu konuda Yanya Ziraat Müdürü Derviş Ahmed Bey'in, Çamlık asilerinin "bu taraflara doğru tahattı idecek olurlar ise hâlimiz müşkildir." (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10) şeklindeki serzenişi, olayın vehametini göstermektedir. Daha önce kur'a memurlarını kovan ve kur'anın uygulanmasına yardım eden Yusuf Bey ve iki akrabasını hapseden Berat Sancağına bağlı Avlonya kazası halkı, bu diğer kazaların ahalisi ile ittifak etmişler ve isyanı Berat bölgesine yaymışlardı. Avlonya'daki asiler, Berat kasabasına saldırmaya cesaret edemeyip Sarkana? kasabasına hücum etmişler ise de pek çok zayıt vermişlerdir. Avlonya'daki asilerin liderinin Rapo Hekal adlı bir şaki olduğu ifade edilmiştir. Adı geçen asi lideri, etraftaki köy ve kasabalara saldırılar düzenleyerek çetesini artırma yoluna gitmiştir. Hatta etraftaki bazı kasaba ve köy halkına da mektuplar yazarak isyana davet etmişse de nizamiye askerleri karşısında fazla başarılı olamamıştır. Avlonya'daki asiler bu şekilde silahlı bir mücadeleye girdikleri esnada İstanbul'dan gönderilen nizamiye askerleri Ramazan ayının başında (1847 Ağustos'unun ortaları) vapurlarla Avlonya iskelesine çıkmışlardır. Böylece Avlonya kasabası halkı silahlarını terk ederek nizamiye askerlerine teslim olmuşlardır. Gelen askerlerin bir bölümü Avlonya kasabasının hemen dışında çadır kurup beklemeye başlamışlar, bir bölümü de Avlonya kalesine yerleştirilmiştir. Rumeli Müşiri Reşid Paşa da Rumeli merkez ordusunu oluşturan nizamiye askerleri ve sonradan bölgeden toplanan Başibozuk askerleri maiyetinde olduğu hâlde Manastır'dan hareketle Ohri ve İlbasan üzerinden Berat sancağına ulaşmıştır. Burada bulunduğu sırada Yenişehir üzerinden sevk ettiği bir tabur piyade ve dört bölük süvari askeri, 17 Ağustos 1847 (5 Ramazan 1263) tarihinde Zagor (Zagori) üzerinden Leskovik'e geçmiştir. Hedef, Görice tarafından gelecek olan Başibozuk askeri ile Leskovik'te birleşip Permedi (Piremedi) tarafına gitmektir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10).

Yanya Ziraat Müdürü Derviş Ahmed Bey de, bölgedeki diğer memurlar gibi, Toskalık ahalisinin bu derece açıktan isyana cesaret etmelerinin altında kuvvetli bir beklentinin olduğunu söylemektedir. Bu beklenti de Gegalık halkının isyana desteğidir. Derviş Ahmed Bey'e göre, Toskalık ahalisinin kısa bir süre önce isyana destek konusunda Gegalık ahalisi ile gizli bir ittifak anlaşması yaptığı muhakkaktır. Fakat temennisi odur ki isyan, Gegalık bölgesine sızmadan bölgedeki memurların gayreti ile bastırılacaktır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10). İsyanın Gegalık bölgesine sızayabileceği ihtimali ve Gegalık ahalisi ile Toskalılar arasında bir ittifakın olabileceği düşüncesi, nihayet gerçeğe dönüşmüştür. Prizren Sancağı Kaymakamı Esseyid Emrullah'ın⁵ Bâbüâli'ye gönderdiği 23 Ağustos 1847 (11 Ramazan 1263) tarihli tahriratına göre, Prizren sancağının nahiyelerine sınırı olan Debre-i Zîr (Aşağı Debre) ve Mat kazalarında da bazı karışıklıklar olmuştur ki bu durum, Toskalık ile ittifakın bir sonucudur (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 2). Adı geçen bölgeler Gega bölgesidir. Böylece bölgedeki yöneticilerin öteden beri dile getirdikleri Toskalık-Gegalık ittifakı, Prizren Kaymakamının tahriratıyla açığa çıkarılmıştır. Emrullah Ağa'nın yazısını devamında konu daha detaylı olarak işlenmektedir. Buna göre, Debre-i Zîr ve Mat kazaları ahalisinden iki asi ("erbâb-ı fesâddan iki nefer şahıs") Ramazan ayının başlarında İşkodra ve Debre-i Zîr kazalarının sınırında olan ve Prizren kazasına bağlı olan Luma Bayrağı olarak bilinen nahiyeye gelmişlerdir. Bu nahiyeye ahalisi ise, öteden beri bağı takımından olup isyana meyillidir. Adı geçen bu iki fesatçı, Luma ahalisinden bir kişiyi de yanlarına alarak İslam Karadağ havalisine gitmişlerdir. Burası de eski fitne ve isyan merkezlerindedir.

⁴ Kristo Frasheri, kaynak göstermeden, asilerle yapılan bu muharebede hükümet güçlerinin kumandasının Berat Mutasarrıfı Hüseyi Paşa Vrioni'de olduğunu ve çarpışmada Hüseyin Paşa'nın iki kardeşinin asiler tarafından esir alınarak katledildiğini söyler ki (Frasheri, 1964, 122) bu bilgi, resmî arşiv belgeleriyle uyumsuz. Osmanlı arşivi belgelerine göre, olayın gelişimini yukarıda anlattık.

⁵ Esseyid Emrullah, Edirneli Deli Emrullah Ağa'dır (Derviş, 2007, 45).

İslam Karadağ havalisine gelen bu kişiler burada ittifaka dair birtakım çalışmalarda bulunmuşlardır. Burada bulunan ve gelen kişilerle görüşen ve Hoca olarak bilinen şahıs, yanlarına kendi adamlarından birini de katarak bunları Prizren'e bağlı Yakova kazasına tabi olan Malisiya nahiyesi halkına göndermiştir. Bu kişiler, Malisiya'da ahali ile birtakım müzakerelerde bulunmuşlardır. Yakova Meclisi, bu olayı tahkik ederek durumu Prizren Kaymakamı Emrullah Ağa'ya bildirmiştir. Bütün bu olup biteler, Prizren Kaymakamı tarafından da Üsküp Eyaleti Müşirine arz edilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 2). Prizren Kaymakamı Emrullah Bey, Dersaadet'e gönderdiği yazıda herhangi bir hareketliliğe karşı ihtiyaten yüz elli adet zaptiye neferinin tertip ve tahrir edilmesi hususunda izin istemektedir. Tertip edilmesi düşünülen bu zaptiye neferleri Luma, Taf, Cayla (Çayla) ve Radomir nahiyelerinin Debre-i Zîr kazası sınırında bulunan derbent ve önemli geçit yerlerinde istihdam edilecektir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 2). Burada vurgulanan şey, aslında Gegalik bölgesinde de bazı hareketliliklerin olduğudur. Eskiden beri isyana meyilli olan mahallerde birtakım ittifak benzeri müzakerelerin yapıldığından hareketle en azından Prizren kazasının emniyete alınması için askere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu askerlerin Başbozuk askeri olacağı, geçici bir süre görev yapacakları aşikârdır. Bununla birlikte üzerinde düşünülmesi gereken en önemli nokta Emrullah Bey'in asker istihdam edilecek yerler olarak gösterdiği derbent ve benzeri geçit yerlerinin hâlihazırda korunmadığı gerçeğidir. Bölgede yeterli askerin olmadığı da, sık sık vurgulanan Başbozuk askeri ihtiyacının dile getirilmesinden anlaşılıyor. Ayrıca yazılacak zaptiye neferlerinin adı geçen hassas bölgelere yerleştirilmesi sonucu fesatçıların önlerinin kesileceği düşünülmektedir.

Prizren (Prezrin) Kaymakamının isteği Bâbîâlî'ye ulaştıktan sonra konu müzakere edilmiştir. Konu ile ilgili olarak 23 Eylül 1847 (12 Şevval 1263) tarihli tahrirata göre, Prizren'in Üsküp Eyaleti dahilinde olmasından dolayı bu konuda gereğinin icabı hususunun Üsküp Valisine ait olduğu hatırlatılmıştır. Ayrıca, o günlerde Toskalık ihtilâlinin bitirilmek üzere olduğu hatırlatılarak yeni asker yazımına ihtiyaç olmadığı vurgulanmış, fakat her ihtimale karşı olmak üzere ihtilalin Gegalik'ta da zuhur etmemesi için ihtiyaten Prizren Kaymakamı Emrullah Bey'in asker tertibi isteğinin yerine getirilmesi için Üsküp Valisine Sadrazamlıktan yazı yazılması ve bu hususun da Emrullah Bey'e bildirilmesi emredilmiştir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 1). Prizren Kaymakamı'nın asker yazımı ve istihdamı meselesini, bağlı bulunduğu Üsküp Valisi'ne değil de doğrudan merkeze yazması da dikkâte şayandır. Belirtilmesi gereken diğer bir husus da 23 Eylül 1847 itibarı ile Toskalık isyanının bastırılmasında önemli bir aşamaya gelindiğinin haber verilmesidir.

Bu arada asilerin limanlardan yardım almalarını engellemek adına daha önce kararı alınan deniz ablukasının uygulanması için dört adet savaş gemisi Avlonya sahillerine ulaşmıştır. Ablukadan sorumlu kumandan olan Mustafa Bey, verilen talimata göre abluka işini, 2 Eylül 1847 (Hicri 21 Ramazan 1263, Rûmî 21 Ağustos 1263) tarihi itibarı ile başlatacaktır. Gerekli bilgilendirmeler, elçiliklere daha önceden yapılmıştı. Ablukanın yapılacağı hat da belirlenmişti. Fakat Rumeli Müşiri, büyük bir ordu ile asilere başlattığı taarruz neticesinde isyancıların Korfa (Korfu) adasına ve diğer bölgelere kaçmasının engellenmesi için ablukadan sorumlu olan Mustafa Bey'e gönderdiği bir emir ile ablukanın hemen başlatılarak Palermo'dan Gumenice (İgumeniça)ye kadar olan sahillerin abluka edilmesini ve ayrıca firar eden asilerin yakalanmasını istemiştir. Bunun üzerine dört gemi ve maiyyetindeki askerler ile bölgeye gelen Mustafa Bey, gemilerden birini Avlonya açıklarında bırakmış ve diğer üç gemi ile Rumeli Müşiri Reşid Paşa'nın emir buyurdıkları bölgeye doğru hareket etmişlerdir. Abluka edilmesi emredilen bölgeye geldikten sonra gemilerden biri Palermo önlerinde bırakılmış, biri Gumanice (İgumeniçe) sahillerine konuşlandırılmıştır. Mustafa Bey'in de bulunduğu Korvet ise Levar kalesi önlerinde demirlemiştir. Daha sonra Rumeli Müşiri'nin emrine uygun olarak asıl ablukanın başlayacağı tarihe üç gün kala, yani 30 Ağustos 1847 (18 Ramazan 1263) tarihinde gemilerin buldukları sahiller sandal ve filikalarla abluka altına alınmıştır. Gemi veya kayık gibi herhangi bir deniz aracının geçişi yasaklanmıştır (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 8). Abluka bu şekilde başlayınca İngiltere denetiminde olan Korfa (Korfu) adasındaki İngiliz Generali, abluka kumandanı Mustafa Bey'e Fransızca ve İngilizce olarak iki ayrı dilde yazılan iki sayfalık bir tahrirat göndermiştir. Bu tahriratta İngiliz Generali, İstanbul'daki İngiliz Sefirinden gelen yazı dolayısıyla bu ablukadan haberi olduğunu, ancak bu ablukanın Korfu adasındaki İngiliz askerlerinin idaresine çok büyük zararları dokunacağını belirtmektedir. Korfu adasındaki İngiliz askerleri, tayinatlarını karşı kıyıdaki Gumenice (İgumeniça) bölgesinden tedarik etmektedirler. Ayrıca Korfulular, Levar'daki balık dalyanlarını devletten iltizam etmiş olduklarından, buralara gidip gelmeleri gerekmektedir. Bundan dolayı İngiliz Generali, Mustafa Bey'den günde birkaç kayığın karşı kıyılara gidip gelmesine izin verilmesini rica etmektedir. Bunun üzerine Mustafa Bey, İngiliz Generaline cevap mahiyetinde bir tahrirat göndermiştir. Burada belirtildiğine göre, konu ile alakalı olarak gerekli kararı verecek olan kişi Rumeli Müşiri Reşid Paşa'dır. Durum, Rumeli Müşirine bildirilmiştir. Ondan cevap gelene kadar, gündüzleri en fazla üç adet kayığın karşıya geçmesine izin verilmiştir. Fakat kayıklardaki tayfaların güvenilir kimseler olması ve pasaportlarında İngiliz Generalinin mührünün olması

gerekmektedir. Ayrıca Levar kalesindeki zaptiyeler de bu konuda bilgilendirilmiştir. Donanmaya bağlı olan karakol filikaları da gelip giden bu kayıkları kontrol edeceklerdir. Bu durum Rumeli Müşiri'nin bu konudaki kararı gelinceye kadar devam edecektir. Rumeli Müşiri'nin bu konudaki kararı gelince Mustafa Bey, ona göre hareket edecektir (BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 8). Burada Mustafa Bey'in inisiyatif kullanarak Rumeli Müşirinin kararı gelene kadar her gün en fazla üç kayığın Arnavutluk'a gidip gelmesine şartlı izin vermesi, Korfu'da İngiliz askerî yönetiminin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu izni isteyen, İngiltere'nin Korfu adasındaki yöneticisidir. İngiltere'nin o yıllarda Devlet-i Aliyye ile olan iyi ilişkileri bu kararı vermede etkili olmuştur, düşüncesindeyiz. Bununla birlikte Korfu adasındaki İngiliz yönetiminin, Arnavutluk sahilleri ile olan ekonomik ilişkileri, Mustafa Bey tarafından araştırılmıştır.

Berat, Avlonya ve Ergiri üçgeninde gruplar hâlinde bulunan asilerle ordu birlikleri arasında süren çatışmalar, isyancıların aleyhine olarak devam etmiştir. 1847 Ekim ayı ortalarında (Zilkade 1263) adı geçen bölgede asilere büyük darbelerin vurulduğunu görmekteyiz. Rumeli Müşiri Reşid Paşa ve Dâr-ı Şûra Reisi Ferik Emin Paşa'nın müştereken sadarete ve seraskerliğe gönderdikleri tahriratlar üzerine Mabeyne yazılan 24 Ekim 1847 (14 Zilkade 1263) tarihli arz tezkeresine göre, ordu birlikleri biri Avlonya diğeri de Delvine olmak üzere iki ana koldan hareket başlatmışlardır. Bunun üzerine Beşkuyu derbendi ile Ergiri bölgesinde bulunan asiler bir araya gelerek Polena adlı karyede orduyu karşılamışlardır. Burada cerayan eden çarpışmalarda asiler büyük zayıflar vererek Koç köyüne gelmişlerdir. Koç köyünde de çeşitli çarpışmalar olmuş ve isyancılara çok büyük kayıplar verdirilmiştir. Asilerden sağ kalanlar Eskarfica (Skarfica) boğazına gelerek burasını ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine buraya da asker sevk edilmiştir. Neticede burası da asilerden temizlenmiştir. Böylece Berat-Avlonya-Ergiri üçgeninde yer alan isyancı grupları büyük oranda dağıtılmıştır. Asilerin merkezi olan Kurveleş köyü ahali de cebren itaat altına alınmıştır. Böylece önceden belirlenmiş olan yeni asker adaylarının kura çekilerek silah altına alınması için gereken hazırlıklara başlanmıştır. Bununla birlikte isyancıların bütünüyle yok edildikleri söylenemez. Bu konuda Sadrazam ve Seraskerin öngörülere, Arnavutluk'un asilerden tamamen temizleneceği yönündedir (BOA. A.) AMD. 2 / 40 - 1). Her hâlde asilerin tamamen tenkil edilmesi için öncelikle liderlerinin yakalanması gerekir. Göleka başta olmak üzere isyancıların önde gelenleri henüz ele geçirilmediği için hareketin devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada dikkât edilmesi gereken nokta asilerin ana merkezi olan ve isyanın başlamasında önemli bir mevki konumunda bulunan Kurveleş köyündeki halkın zorla itaat altına alınması konusudur. Ahaliye zor kullanarak boyun eğdirilmesi, ordunun bölgeden ayrılmasından sonra veya en azından devletin otoritesindeki bir zayıflık anında yeniden itaatsizliğe kalkışacakları gerçeğine sebep olması kaçınılmazdır.

Nitekim Ergiri Kaymakamı Ata Bey'in Rumeli Müşiri vasıtasıyla Bâbîâlî'ye ulaşan yazısına göre, asilerin uğradığı büyük hezimetten, Göleka başta olmak üzere, kurtulanların takibi başlamıştır. Görünen o ki Reşid Paşa, asi liderlerini yakalamak için kesin emirler almıştır. Sultan'ın iradesi de bu yöndedir. Zaten 26 Ekim 1847 (16 Zilkade 1263) tarihi itibari ile bölgede arama ve takip faaliyetleri aralıksız devam etmektedir. İsyancıları geriye kalanlar, canını kurtarma derdine düşmüştür (BOA. A.) MKT. 99 / 67 - 1). Bu arada 29 Kasım 1847 (20 Zilhicce 1263) tarihli arz tezkeresine çıkan 4 Aralık 1847 (25 Zilhicce 1263) tarihli irade-i seniyye ile Rumeli Müşiri Reşid Paşa görevden azledilmiş ve sahilhanesinde ikamet etmek üzere Dersaadet'e çağırılmıştır. Reşid Paşa'nın yerine Rumeli Ordusu Müşiri olarak Dâr-ı Şûra Reisi Emin Paşa nasbedilmiştir (BOA. İ. DH. 161 / 8361-1). Emin Paşa, zaten isyanın bastırılması için Reşid Paşa ile birlikte Toskalık bölgesinde görev almıştı.

Devletin Arnavutluk konusunda hassas olmasından dolayı asi liderlerinin yakalanması ve İstanbul'a getirilmesi için yapılan takibat ve tahkikat sonucu, isyanı tahrikle suçlanan ve "muhrik-i fesad" olarak vasıflandırılan bazı Arnavut liderleri hemen İstanbul'a getirilmiştir. Bunların buradan Anadolu'nun münasip yerlerine nefyedilmeleri kararlaştırılmıştır. 2 Ocak 1848 (25 Muharrem 1264) tarihinde bu kişilerin aileleri ile birlikte Anadolu'da nerelere gönderilecekleri Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülmüştür. Meclisteki müzakerelere Rumeli Ordusu Müşiri de katılmıştır (BOA. İ. MSM. 58 / 1677 - 2). Rumeli Müşiri de bu görüşmelere katıldığına göre, Toskalık isyanının kesin olarak bastırıldığı anlaşılmaktadır.

İsyana bizzat katılıp yakalananlar da İstanbul'a getirilerek geçici olarak Tersane-i Amire'ye yerleştirilmiştir. Bunların akıbetleri de Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilmiştir (BOA. İ. MSM. 58 / 1677 - 2). İstanbul'da bulunan asi liderleri içinde Göleka'nın da olduğunu, ancak 25 Haziran 1848 (23 Receb 1264) tarihli bir belgeden anlıyoruz (BOA. A.) MKT. 136 / 47 - 1). Fakat Göleka'nın, Ocak 1848 (Muharrem 1264) tarihi itibari ile, İstanbul'a getirilen asi liderleri ile beraber mi getirildiği, yoksa sonradan yakalanarak mı getirildiğini bilmiyoruz. Asi liderlerinin İstanbul'a getirildiğini öğrendiğimiz belgenin tarihi ile Göleka'nın İstanbul'da olduğundan ilk defa bahseden belgenin tarihi arasında yaklaşık altı aylık bir süre bulunmaktadır. Muhtemeldir ki asilerin en etkili lideri, daha sonra yakalanarak İstanbul'a getirildi. Çünkü Arnavut reislerinin akıbetlerinin konuşulduğu Meclis-i Vâlâ'da Göleka'nın adının geçmemesi, o tarihte, yani

2 Ocak 1848'de Göleka'nın henüz ele geçirilmemiş olduğunun veya en azından henüz Dersaadet'e getirilmemiş olduğunun bir göstergesidir.

SONUÇ

Osmanlı arşiv belgelerinde 1847 Toskalık İsyanı olarak bilinen ve iktidardan düşen eski Arnavut derebeylerinin ve çıkarları zedelenen eski reislerin kıskırtmaları ve desteği ile yeni askerî ve malî reformların Arnavutluk'ta yürürlüğe girmesinden rahatsız olan köylüler ve dağlılar tarafından çıkarılan bu isyan hareketi, yaklaşık bir yıl boyunca Osmanlı hükümetini uğraştırmıştır. Bu isyan, asırlarca özerk diyebileceğimiz bir şekilde yaşamaya alışmış olanların, bölgedeki yerel güç odaklarının bertaraf edilerek merkezî otoritenin güçlendirilmesinden sonra Tanzimat'ın ilanı ile birlikte gündeme gelen kuralı zorunlu askerlik ve doğrudan vergi sistemine karşı giriştiği bir harekettir. İsyanın, kura memurları ve vergi tahsildarlarının kovulmalarıyla başlaması, bunun bir göstergesidir. Her ne kadar isyanda köylüler ve dağlılar aktif rol oynasa da isyanı asıl körükleyip el altından destekleyenler, eski feodal beyler olmuştur. Köylüler ve dağlılar, zorunlu askerlik maddesini iptal ettirmek ve vergi konusunda eski sisteme dönmek arzusuyla silaha sarılırken Arnavutluk'un eski iktidar sahipleri ve görevlerinden alınan beyleri de eski ikballerine yeniden kavuşmak emeliyle bu kalkışmayı desteklemişlerdir. Eski bir Tımarlı sipahi olan Göleka dışında Rapo Hekal, Ahmed Belo, Hamid Çapar gibi şahısların liderlik ettiği bu hareket, tek bir lider tarafından ve tek merkezden yönetilen bir teşebbüs olmayıp aniden gelişip dalga dalga yayılan ve zamanla organize olan bir plansız başkaldırıdır. Asiler içinde adı en çok geçen ve en etkili olan lider Göleka'dır. Asilerin amacı kısa vadede eski düzene geri dönmek ve kendilerine dayatılan yükümlülüklerden kurtulmaktır. Bu isyanda iddia edildiği gibi herhangi bir ulusal hedef yoktur. Asiler pramatik dürtülerle hareket etmişlerdir.

Osmanlı hükümeti, bu isyanı başlangıçta yerel güçler eliyle bastırmayı denemiş ve fakat isyanın Toskalık havalisini sarması ve halkın desteği üzerine İstanbul'dan nizamiye askerleri göndermiştir. İsyanı bastırmada yine isyan bölgesinden toplanan Başibozuk askeri de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu da Toskalık bölgesinde halkın bütünüyle isyana destek vermediği anlamına gelir. Asilerle hükümet adına muharebe eden Arnavut beyleri ve görevlileri de yoğunluktadır. Sonuç itibarı ile Toskalık havalisinde geniş bir taban bulan 1847 isyanı, ülkenin diğer bölgelerinde Tanzimat'ın ilkelerine karşı girişilen isyanlar gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Osmanlı yetkililerinin Arnavutluk bölgesinin hassasiyetini ve Arnavutların karakteristiğini bilerek olaya yaklaşımları ve hadiselerin kaynağını araştırmada tarihsel bir perspektif kullanmaları, meselenin bir yıl gibi bir sürede taviz verilmenden çözülmesini sağlamıştır. Hükümet güçlerinin isyanı bastırmasından sonra Arnavutluk'ta zorunlu ve kuralı asker alımı başlamış ve diğer yenilikler de uygulamaya konmuştur.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.) MKT. MHM.)

- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 1.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 10.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1-2.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 6.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 3.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 / 7.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 5.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 2.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 1.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 8.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 - 13.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 - 11.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 - 2.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 12.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 14.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 13.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 77 - 11.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 9.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 1.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 3.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 2.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 - 1.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 9.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 7.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 5.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 6.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 4.
- BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 5.

BOA. A.) MKT. MHM. 3 / 6 - 1.
BOA. A.) MKT. MHM. 3 / 6 - 1.
BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 5.
BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 65 - 8.
BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 8.
BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 69 -10.
BOA. A.) MKT. MHM. 2 / 57 - 1-2

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı (A.) MKT.)

BOA. A.) MKT. 136 / 47 - 1.
BOA. A.) MKT. 99 / 67 - 1.

Sadaret Amedi Kalemi Evrakı (A.) AMD.)

BOA. A.) AMD. 2 / 40 - 1.
BOA. A.) AMD. 1 / 99 - 1.

İrade Mesail-i Mühimme (İ. MSM.)

BOA. İ. MSM. 58 / 1677 - 2.

Hariciye Nezareti Siyası (HR. SYS.)

BOA, HR. SYS. 120 / 3.
BOA. HR. SYS. 120 / 4.
BOA. HR. SYS. 120 / 6.
BOA. HR. SYS. 120 / 5.

İrade Yunanistan (İ. MTZ. (01))

BOA, İ. MTZ. (01) / 1 / 2 - 2.
BOA, İ. MTZ. (01) / 1 / 2 - 3.
BOA, İ. MTZ. (01) / 1 / 2 - 4.

Hatt-ı Hümayun (HAT.)

BOA. HAT. 405 / 21170 - 21173.

İrade Dahiliye (İ. DH.)

BOA. İ. DH. 161 / 8361-1

Diğer Yayınlar

- Akyay, Bülent (2011). Yunanistan'da Filortodoks Kompo'nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVI, S 2, Aralık, s. 336-345.
- Akyıldız, Ali (2011). Tanzimat. *TDVİA*, (c. 40, ss.1-10), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Andıç, Kamil (2000). Osmanlı Devleti Döneminde Arnavutluk'un Durumu (19. ve 20. Yüzyıllar). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Avlonyalı Süreyya Bey (2009). *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920) Hatırat ve Teracim-i Ahoâl*. (Haz. Abdülhamit Kırmızı), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Beydilli, Kemal (2008). Reşid Mehmed Paşa. *TDVİA*, (c. 35, ss. 12-14), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilge, Mustafa L. (1991). Arnavutluk. *TDVİA*, (c. 3, ss. 383-393), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bozboru, Nuray (2017). Arnavutların Kökeni. *Balkanlar El Kitabı, Tarih*. (c. 1, ss. 259-267). (Ed.: Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Castellan, Georges (1995). *Balkanların Tarihi*. (Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir 1-12*. (Haz. Cavit Baysun), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Clayer, Nathalie (2013). *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*. (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Debre Mebusu Basrı (2015). *Arnavutluk ve Buhran-ı Osmanî*. (Haz. M. Suat Mertoğlu), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Derviş, Fetnan (2007). *XVIII-XIX. Yüzyıllarda Prizren: Siyasi ve Sosyo Ekonomik Tarihi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erman, Arzu (2019). *Erken Dönem Osmanlı Devleti-Yunanistan Krallığı İlişkileri: Problemler, Çatışan Faktörler ve Uzlaşma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara..
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer (2018). Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnalçık, Halil (2008). Rumeli. *TDVİA*, (c. 35, ss. 232-235). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsmail Kemal Bey (2016). *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*. (Çev. Adnan İslamoğulları), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Jelavich, Barbara (2016). *Balkan Tarihi 18 ve 19. Yüzyıllar*. (c. 1), (Çev. İhsan Durdu - Gülçin Tunalı vd.), İstanbul: Küre Yayınları.
- Frasheri, Kristo (1964). *The History of Albania (A Brief Survey)*. Tirana.
- Likaj, Matilda (2012). Kültür Kavramı, Bazı Tanımlar ve Tartışmalar: Arnavut ve Türk Kültürlerinin Karşılaştırmalı Sosyolojik İncelemesi. *SDÜ Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri*, (ss. 391-404), (Ed. Süleyman Seydi, Vedat Kartalcık vd.), Isparta.
- Lito, Zana (1990). Arnavutluk'ta 18 Yüzyılın Arnavutça Kodeksleri. *XI. Türk Tarih Kongresi*, (c. IV, ss. 1687-1689), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1311). *Sicill-i Osmanî*. (c. II), İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Pamuk, Bilgehan (2017). Osmanlı Döneminde Arnavutluk. *Balkanlar El Kitabı, Tarih*. (c. 1, ss. 335-343). (Ed.: Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pulaha, Selami (1990). 15. ve 16. Yüzyıllar Boyunca Arnavut Bölgelerinde Toprak Mülkün Yayılması. *XI. Türk Tarih Kongresi*, (c. III, ss. 1036-1037). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tunalı, Ayten Can (2003). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (2019). *Osmanlı Tarihi*. (c. I). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (2016). *Osmanlı Tarihi*. (c. II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- <http://president.al/> 28/10/2019.